

ΖΕΡΩΝΟΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 10 • ΑΡ. ΦΛΛΟΥ 146 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1996 • ΚΙΣΛΕΒ - ΤΕΒΕΤ 5757

ΣΤΗ θέση αυτή στις
24 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944 οι Ναζί
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΑΝ ΤΟΥΣ
1000 ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥΣ ΜΕΤΕΦΕΡΑΝ ΣΤΑ
ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΤΟΥ ΑΟΥΣΒΙΤΣ
ΕΦΕΣΤΡΕΥΑΝ ΜΟΝΟΝ
35 ΕΠΙΖΗΣΑΝΤΕΣ

IN THIS PLACE ON THE 24th OF MARCH 1944
MARCH 1944
GATHE

Ολοκαύτωμα

Του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κώου

Χ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ

MΕ ΘΛΙΜΜΕΝΕΣ ΨΥΧΕΣ που τις πνίγει ο μυστικός πόνος και το παράπονο που ανέρχεται από τα Κρεματόρια του Άουσβιτς, όπου η απανθρωπιά και η βαρβαρότης της Χιτλερικής Γερμανίας ωδήγησε χιλιάδες αθώους Ιουδαίους αδελφών, στον πειραπαίσιο θάνατο και εξαφανισμό, συναθροίσθημεν, τη ευγενεί πρωτοβουλία των αδελφών μας Ιουδαίων, για να αναμνησθούμε εκείνους που εχάθησαν και εξηφανίσθησαν εις το θλιβερό ολοκαύτωμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

ΚΑΙ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ αυτή ακούω το θλιβερό παράπονο του παιδιού, που ανέρχεται μέσα από το τάφο, και που μας περιγράφει ο Μεγάλος Έλληνας ποιητής, ο Ομηρος, που τις λέξεις του μεταφράζω στη δημοτική:

«ΜΑΝΟΥΛΑ, πώς δε στέκεσαι να σε στριγταγκαλιάσω κι αγκαλισμένοι τρυφερά μέσα στον Άδη οι δύο μας το θοήνο να χροτάσουμε τον κρυπταγωμένο». «Μήτερ εμή, τι νυ μ' ου μάμνεις ελέειν μιμάωτα, όφρα και ειν Αΐδαο φίλας περι χείρε βαλόντε αμφοτέρω κρυεροίο τεταρπώμεθα γόοιο....».

ΚΑΙ ΔΥΣΤΥΧΩΣ ο απόκοσμος αυτός θρήνος του Ολοκαυτώματος, που έχει τις ζίζες του στη αντισημιτική κουλτούρα της Γερμανικής Ελίτ του 19ου αιώνος και τις αρχές του 20ού αιώνος, συνεχίζεται σ' όλη τη γη και την ακούν τα εκατομμύρια των ανθρώπων για τους αδικοσκοτωμένους αδελφούς Ιουδαίους, που εχάθησαν από το μίσος, τη κακία και βαρβαρότητα της Χιτλερικής απανθρωπιάς.

ΓΙ' ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΘΡΗΝΟ ήλθαμε και ακούμε και

συμμετάσχουμε οι Έλληνες κάτοικοι της Ιστορικής Νήσου Κω, γιατί και ημείς οι Έλληνες θρηνούμε για τους αδικοσκοτωμένους Έλληνας των διαφόρων πόλεων και χωρίων, που τα έκαψαν αφού εξετέλεσαν απάνθρωπα πολλούς των κατοίκων των. Οι δύο λαοί, ο Ελληνικός και Ιουδαϊκός, στο κύλισμα των αιώνων συναντήθηκαν και πολύ επόνεσαν και αγωνίσθηκαν για τη απόκτηση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας των.

Ο ΞΩΡΟΣ ΑΥΤΟΣ σήμερα μοσχοβολάει όχι από λιβάνι και αγιοκέρι, αλλά από το ψυχικό άρωμα όλων μας που συμμετέχουμε στην ιερά αυτή σπονδή, που πλούσια με αγάπη φαίνομε και σκορπάμε στη μνήμη των χιλιάδων αδελφών Ιουδαίων που εχάθησαν στα κρεματόρια του Άουσβιτς και της Πολωνίας από τον Αντισημιτισμό. Όσα κι αν πουν και γράφουν οι διάφοροι, ο Αμερικανός Χριστοφερ Μπράουνιγκ και Ντάνιελ Τζόνα Γκολντχάγκε δικαιολογώντας τις Χιτλερικές θηριωδίες, ο εξαφανισμός χιλιάδων Εβραίων εις το Άουσβιτς, στη Πολωνία και αλλαχού θα καταδικάζουν την Γερμανία.

ΠΡΟΣΕΥΧΟΜΕΝΟΙ δε όλοι μαζί για την εν ειρήνη ανάπτυσι των αδικοσκοτωμένων αδελφών Ιουδαίων, παρακαλούμε όπως ο Άγιος Θεόδος δώση το θείο Του Φως και καταγάση με άγιες σκέψεις τους Κυβερνήτας των διαφόρων Κρατών και τους λαούς, για να ανθίση και κυριαρχήσῃ η ειρήνη στην πονεμένη γη.

Η ΜΝΗΜΗ των του Ολοκαυτώματος ας είναι αιωνία!

[Προσφώνηση κατά τη συμβολική επαναλειτουργία της Συναγωγής της Κω, στις 17 Αυγούστου 1996]

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Το Μνημείο Θυμάτων Ολοκαυτώματος της Καστοριάς.

Οι Εβραίοι της Ρόδου

Του Καθηγητή κ. ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗ

Μέρος από την Οβιακή στον βούργο της Ρόδου
(Ζωγραφικός πίνακας από το βιβλίο του Albert Berg, *Die Insel Rhodus (a' μέρος)*, Braunschweig 1862, έναντι της σ. 138)

Mετά τους Έλληνες, οι Εβραίοι είναι οι πιο πολυάριθμοι αινάμεσα στις ζένες εθνότητες της Ρόδου, κατ' εξοχήν στην πόλη. Τη διαμονή τους εδώ τη βεβαιώνουν μαρτυρίες από τα βιβλιανά χρόνια: κατά το β' μισό του 12ου αι. υπολογίζονται σε 400 ψυχές¹. Κατά την ιπποτική περίοδο, παρά τις οποιεσδήποτε υποθέσεις, τα υπάρχοντα στοιχεία δεν βοηθούν στον προσδιορισμό του αριθμού τους.

Αναφέρεται πως ο πρίορας της Βενετίας, μεταξύ 1320-1330, ίστερα από εντολή του MM, φρόντισε να σταλούν στο νησί 37 Εβραίοι με τις οικογένειές τους: εδώ συνάντησαν και προϊτάρχοντες ομοθηρόπους τους, με τους οποίους συμβίωσαν στη ξεχωριστή, δική τους, συνοικία².

Αυτή, γνωστή ως Juifrie ή Giudecha ή Οβιακή, εκάλυπτε τη νοτιοανατολική γωνιά του βούργου της πόλης³.

Σε ένα από τα δημοσιευμένα έγγραφα (τον 1453) της παρούσας σύλλογης αναγνεύεται πληροφορία ότι το Τάγμα απέ παλαιά είχεν επιβάλει στην Οβιακή (επήσιο) φόρο 50 φτιονία: από αυτά, τα τέσσερα αμφαριόνται χαριστικά υπέρ μιας εβραϊκής οικογένειας (αρ. 296). Αν δεχθούμε, με επιφύλαξη βέβαια, ότι σε κάθε οικογένεια αντιστοιχούσε το ποσό των 4 φτιο., για να ολοζηρωθεί ο αριθμός των 50 φτιο., τότε τα εβραϊκά νοικοκυριά θα πλησιάζαν τα 12-13. Αυτά, με ρευστούς πάντα υπολογισμούς ως προς τη συνθεση κάθε οικογένειας (4-5 μέλη), οδηγούν στον ελάχιστο αριθμό των 48 και στον μέγιστο των 65 ατόμων. Αν οι παραπάνω μετρήσεις εμπεριέχουν ποσοστέ λάθος απόμη και 100% τότε οι Εβραίοι της πόλης δεν πρέπει να ξεπερνούνται, τις 100 ή 120 ψυχές. Εξω από την πόλη, επισημαίνω στο χωρό Τράγαντα τον Εσδρα Μπομπασία με τη γηναία του Καλή του Κιριάκου και τον αδελφό του Νικόλαο (αρ. 211). Το βαφτιστικό και τε επώνυμο πειθούν για την εβραϊκή καταγωγή δεν μπορώ δύος να κρινω αν εξει μεσολαβήσει μικτός γάμος ή αν υποκυπτεται κάποιας μορφής αφομοίωση.

Οι αναφερθέντες αριθμοί δεν είναι εντυπωσιακοί. Δεν λειτουργούν δύος: υποτονικά στη δραστηριότητα της εβραϊκής κοινότητας, σύμφωνα με τα έγγραφά μας, όπως θα δούμε.

Αξίζει ακόμη να διεισδύνωσα ως προς την προέλευση των μελών της κοινότητας: αυτής, ότι, κατά την εξταζόμενη περίοδο υπάρχουν Εβραίοι στη Ρόδο, μόνιμοι κατοικοί, καταγόμενοι από τη Μασσαλία (αρ. 75), τη Χίο⁴ (αρ. 229, 242, 281) και από τον Χάνδακα της Κορητης⁵ (αρ. 232).

Οι Εβραίοι της Ρόδου

Η καταγραφή των αμοιβαίων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων Εβραίων-Ιπποτών θα διευκόλυνε κάπως την αναπαράσταση μέρους της καθημερινής ζωής στη μεσαιωνική Ρόδο. Για το πρώτο πάντως και σπουδαιότερο ζήτημα, τον χώρο δηλ., όπου διέμεναν οι Εβραίοι, διαθέτομε τις ενδιαφέρουσες, νομίζω, πληροφορίες του εγγρ. ut' αρ. 9.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, για πρώτη φορά, ότι η Οβριακή διακρινόταν στην Επάνω και στην Κάτω συνοικία. Καθεμιά είχε τη συναγωγή της· συνολικά δηλ. έχουμε δύο συναγωγές. Η Επάνω γειτονιά έφτανε ως την ανατολική άκρη του επιπορειού λιμανιού, προς την πύλη της Αγίας Αικατερίνης. Η Κάτω Οβριακή, πάντα στην ανατολική γωνία, αλλά νότια, εφαπτόταν με τα τείχη, στην πύλη της Ακαντιάς (πρβλ. αρ. 281, 311). Στην Επάνω Οβριακή επισημαίνεται και η συνοικία της Αγίας Βαρβάρας· εδώ επίσης υπήρχαν σπίτια, ισόγεια ή ανώγεια, του Δραγονίνου Κλαβέλλη (πρβλ. πιο κάτω), όπως και οικόπεδο ή αυλή την γνωστού μας Saffredo Calvo (αρ. 12).

Στα χρόνια του MM Philibert de Naillac (1396-1421) η Επάνω συνοικία, για λόγους που δεν γνωρίζω, εκκενώθηκε. Υποχρεώθηκαν έτσι οι Εβραίοι να συμπτυχθούν στο Κάτω τμήμα της Οβριακής. Η κατάσταση αυτή δεν πρέπει να κράτησε για πολύ. Η έρημη συνοικία γοργόρα γέμισε σκουπίδια, κατάντησε χώρος δύσοσμος, μιλυσμένος, επικίνδυνος, γιατί συγκέντρωνε εγκληματικά στοιχεία (βλ. λεπτομέρειες σε επόμενο κεφάλαιο). Λόγοι περιβαλλοντικοί και υγειονομικοί υποχρέωσαν τον νέο MM Αντώνιο Fluvia, κατά τα τέλη του 1422 - αρχές 1423, να ανακαλέσει την απόφασή του προκατόχου του (αρ. 9, όπου και βιβλιογραφία).

Η δόμηση στην Οβριακή δεν πρέπει να ήταν πικνή. Ιδιαίτερα στην Κάτω γειτονιά, εκεί όπου παλαιά βρισκόταν η πόρτα και ο πύργος της Ακαντιάς, υπήρχε το 1452 ακάλυπτος χώρος, ο οποίος παραχωρήθηκε σε επιφανή Εβραίο με δικαιώματα να κτίσει σπίτια για τον εαυτό του και τα παιδιά του (αρ. 281, 311). Μου είναι δύσκολο να ταυτίσω σήμερα, στην Οβριακή της Ρόδου, τα σημεία που με τοπογραφική ακρίβεια μνημονεύονται στα έγγραφά μας. Πρέπει να προγνθίσει η αρχαιολογική σκαπάνη.

Ποιοι οι περιορισμοί και ποιες οι επιβαρύνσεις των ροδίων Εβραίων; Από

τις χαριστικές διατάξεις του ΜΜ σε μερικούς από αυτούς, συνάγω τις ακόλουθες διαπιστώσεις για το σύνολο. Έτσι, εκτός από τα 50 φιορίνια που η κοινότητα, όπως είδαμε, επλήρωνε ως φόρο τον χρόνο, οι εβραϊκές οικογένειες ήταν υποχρεωμένες να προσφέρουν στο Τάγμα στρώματα, σπερβέρια, λινά στροφίδια⁶ και κοινέρτες⁷ αυτά προορίζονταν ως δώρα για τους πρεσβευτές των απίστων (Τούρκων-Αιγυπτίων) που έφορναν στη Ρόδο (αρ. 252). Το βράδυ, εξ άλλου, με το χτύπημα της καπτάνας⁷, οι Εβραίοι δεν επιτρέποταν να κυκλοφορούν έξω από τα σπίτια τους· δεν μπορούσαν τότε ούτε στη συναγωγή να πάνε, ούτε σε λουτρά, ούτε σε αναζήτηση γιατρού και φαρμακοποιού. Η μεταξίνηση από τη μια γειτονιά στην άλλη, ανάμεσα δηλ. στην Επάνω ή Κάτω Οβριακή, απαγορευόταν (αρ. 229, 296). Αναφέρονται επίσης πιέσεις, εκ μέρους των υπευθύνων του δημόσιου Ταμείου, προς Εβραίους για προσφορά (αναγκαστικού) δανείου· τέτοιες πιέσεις θεωρήθηκαν ότι προοβάλλονταν την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου και του πολίτη (αρ. 296).

Η εύνοια του Τάγματος εκδηλώνεται απέναντι στους Εβραίους εκείνους, των οποίων η οικονομική και κοινωνική επάρχεια υπερκαλύπτει τις κρατικές απατήσεις. Έτσι στον χρηματοπιστωτικό τομέα διακρίνεται η μορφή του δαστήριου Ιεζεκιήλ Μαυριστήρη. Το όνομά του συνδέεται το 1437 με δάνειο, χωρίς τόκο, στο δημόσιο Ταμείο ύψους 1.152 δοδίτικων φιορινών, ισοδύναμων προς 720 χρυσά φοδ. δουκάτα· και τούτο, γιατί ο Μαυριστήρης αισθάνεται εκτίμηση και σεβασμό (contemplatio) προς τον ΜΜ και το Τάγμα (αρ. 63). Δεν αναφέρεται το επάγγελμα του Εβραίου αυτού· χαρακτηρίζεται πάντως *dilectus noster* (αρ. 63 σ. 10· πρβλ. και αρ. 296 σ.2) από τους Ιππότες. Διατηρώ εξ άλλου μερικές επιφυλάξεις, αν το ίδιο έτος (1437) ο Ιεζεκιήλ προέβη και σε δεύτερο χαριστικό δάνειο προς το Τάγμα, ανερχόμενο σε 11.500 χρυσά φιορίνια (βλ. αρ. 63, όπου βιβλιογραφία). Και πριν δύμας από το 1437 είχε χρηματικές συναλλαγές με τον ΜΜ, από τον οποίο αγόρασε προς 70 τρέχοντα φοδ. φιορίνια μερικά σπίτια, ισόγεια ή ανώγεια, στην Επάνω Οβριακή· τα σπίτια αυτά ανήκαν άλλοτε στον Δραγονίνο Κλαβέλλη (αρ. 12).

Η ευμενής συμπεριφορά του Τάγματος προς τον πιστωτή του διαφαίνεται σε δικαστική υπόθεση με «περιέργη» κατάληξη. Συγκεκριμένα, ο Μανιούτσης κατηγορίθηκε ότι δεν πλήρωσε χρηματικό ποσό που χωστούσε στον Γενοβέζο Αμβρόσιο Grillo· οι συμπατριώτες του τελευταίου και πληρεξούσιοι του στη Ρόδο Ραφαήλ de Vivaldis και Θόθον Grillo προσέφυγαν στην τοπική δικαιοσύνη, η οποία στην ουσία απέλλαξε τον κατηγορούμενο μετά την ένσταση που προέταξε ο ίδιος, ότι δηλ. δεν καταλάβαινε καλά τη λατινική γλώσσα (*quod non intelligebat linguam latinam*)⁸.

Στα 1453 ο Ιεζουΐηλ δεν ζούσε πια υπολογίζω να πέθανε μετά το 1442. Η κόρη του θύμως Ρεβέκα και ο γαμπρός του Έσδρας, και τα παιδιά τους, απολαμβάνουν την ευγνωμοσύνη του Τάγματος που δεν ξεχνά τις καλές υπηρεσίες του εβραίου δανειστή. Ο ΜΜ τους περιβάλλει με συμπάθεια, τους απαλλάσσει από έκτακτες χρηματικές απαιτήσεις και από την τακτική επήσια εισφορά, τους επιτρέπει ελεύθερη διακίνηση τη νήχτα στις δύο γειτονιές της Οβριακής (αρ. 296). Και όλα αυτά χάρη στην αγαθή μνήμη που άφησε ο Ιεζουΐηλ.

Μία τέτοια προνομιακή μεταχείριση είναι φυσικό να συμβάλλει στη διαμόρφωση κοινωνικών διαφοροποιήσεων μέσα στην εβραϊκή κοινότητα, όπως άλλωστε και ανάμεσα στους Έλληνες (πρβλ. πιο πάνω). Το φαινόμενο παρατηρείται με ιδιαίτερη έμφαση και στις οικογένειες των εβραίων γιατρών. Είναι γνωστό ότι το Τάγμα υπηρέτησε από τα πρώτα βήματά του την ιατρική και τους λειτουργούντες της, για την καλύτερη απόδοση των φιλανθρωπικού ύψους του⁹. Και οι Εβραίοι γενικά, είτε ως πρακτικοί είτε ως θεωρητικοί γιατροί, είχαν σημαντικές επιδόσεις στην τέχνη του Ασκληπιού¹⁰. Θα ήταν, επομένως, λογικό να τους δεχθούν οι Ιππότες με φιλικά αισθήματα. Πραγματικά, μέσα στην τριακονταετία που καλύπτουν τα έγχραφά μας οι εβραίοι γιατροί της Ρόδου φτάνουν τους τρεις. Είναι ο Vitali Gratianī¹¹ (αρ. 23, 241, 242, 252), ο Σαμουνήλ, Ορφανός, από τη Χίο (αρ. 229, 281, 311) και ο Μωυσής Gratianī (αρ. 232, 242). Ο τελευταίος, συγγενής (γιος;) πιθανώς του πρώτου.

Από άλλη πλευρά πηγή γνωρίζουμε ότι στα 1445 ειδική επιφορτή αποτελούμενη από «universos et singulos dominos et

universitates atque locorum principes» διενήργησε αυστηρές εξετάσεις με βάση θεμελιώδη συγγράμματα (*super libris testualibus*) και στάθμισε τις ιατρικές πρακτικές εμπειρίες του φοδίτη Ebratius Jacuda Granati (.), ο οποίος και έλαβε επειτα, με επαίνους, την άδεια άσκησης του επαγγέλματος του γιατρού¹². Η πληροφορία έχει ευρύτερη σημασία: δηλώνει τον τρόπο του ελέγχου των ιατρικών γνώσεων στη Ρόδο, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

Αν τελικά ο Granati δεν ταυτίζεται με κάποιον από τους Gratiani, τότε έχομε τη μαρτυρημένη παρουσία στην πόλη της Ρόδου τεσσάρων¹³ εβραίων γιατρών κατά το χρονικό άνοιγμα 1421-1453. Ο αριθμός δεν είναι εικασταθρόνητος. Και οι τρεις εξάλλου που αναφέρθηκαν πιο πάνω έχουν την ιδιότητα του «*medicus fiscicus*» (αρ. 23 σ. 2, αρ. 229 σ. 2, αρ. 232 σ. 3), ήταν δηλ. κάποιοι πανεπιστημιακού διπλώματος¹⁴.

Ο πρώτος από αυτούς, ο Vitali, υπηρέτησε με λαμπτήρη επιτυχία στο Νοσοκομείο των Ιπποτών¹⁵ και στον ίδιο τον ΜΜ προσωπικά, τον Αντώνιο Fluvia, και στο Τάγμα, αλλά και στους χριστιανούς της Ρόδου, στάθηκε χρηματόταος χάρη στις ικανότητές του. Αναγνωρίζοντας το μεγάλο έργο του στον τομέα της υγείας, το Τάγμα του παραχώρησε, διά βίου, το 1433, ένα απελογώφαρο στην περιοχή της δικαιοδοσίας της Καστελανίας της Ρόδου (αρ. 23, 241): μετά τον θάνατό του, η γνωστά του Καλή και τα παιδιά του περιβάλλονται με προνομιακά δικαιώματα και απαλλαγές από δοσίματα, ύστερα από εντολή του ΜΜ Jean de Lastic (αρ. 252, έτους 1452).

Και οι υπόλοιποι δύο γιατροί διατηρούν άριστες σχέσεις με τους κρατούντες. Εποι ο Σαμουνήλ, burgensis («αστός» - κάποιος του βούργου και «διακεκριμένος πολίτης») της πόλης της Ρόδου, εκτιμώμενος από όλους, κατέξωμένος επίσης γιατρός του Ιπποτικού Νοσοκομείου (αρ. 311), με σπίτια και ακίνητα στην Επάνω και κωρίως στην Κάτω Οβριακή (αρ. 229, 242), όπου διαμένουν ο ίδιος, η γνωστά, η κόρη του και τα πεθερικά του (αρ. 229), καλύπτεται από την εμπιστοσύνη του ΜΜ, εξασφαλίζει άνεση κινήσεων νύχτα και μέρα, και παίρνει από το Τάγμα, με τη χαριτική μέθοδο της συνεχούς «εμφύτευσης», οικόπεδα κατάληγα για χτίσιμο σπιτιών κοντά στην πρώην πόρτα και τον πύργο της Ακαντιάς (αρ.

Οι Εβραίοι της Ρόδου

242, 281, 311). Είναι ο μόνος Εβραίος της Ρόδου που αναφέρεται ότι μπορεί να εκτελεί στη συναγωγή την πολύ τιμητική λατρευτική πράξη του *rimmonim* (αρ. 229, όπου σχόλια).

Για τον τρίτο γιατρό, τον Μωυσή (ή Μωσέ) Gratiani γνωρίζουμε λιγότερα: είναι κι αυτός «burgensis» της Ρόδου· έχει γαμπρό τον Ιωσήφ Μεσοήνη, εβραίο Κορητικό, ο οποίος, ώστερα από άδεια του ΜΜ το 1451, έχεται με τους γονείς του για μόνην εγχατάσταση στη Ρόδο (αρ. 232).

Από τα ταπεινά μέλη της εβραϊκής κοινότητας, που δεν είναι επιχειρηματίες ή χορηματιστές ή γιατροί, δεν σώθηκαν σημαντικές μαρτυρίες.

Μας είναι γνωστός π.χ. ο Δαβίδ Σύλλας, που, μετά την φυγή του από το νησί, προσφανώς λόγω χρεών, πετυχαίνει άδεια επιστροφής για τρεις μήνες, για να μπορέσει να συνδιαλλαγεί με τους πιστωτές του (αρ. 75).

Κάποια πτυχή, έξι άλλου, της συμπεριφοράς της φοδίτισσας Εβραίας διαφαίνεται μέσα από την επιβεβαίωση μιας διαστικής απόφασης (αρ. 129). Διύο γυναίκες, η Fustera και η μητέρα της Me(i)cha - η πρώτη, σύζυγος του burgensis Αντωνίου de Murro - αμφισβήτησαν τις εις βάρος τους καταδικαστικές αποφάσεις, τόσο του πρωτοδικείου όσο και του εφετείου. Δεν αναφέρονται οι διεκδικήσεις τους. Έχουν πάντως σημαντικές διαφορές με τον Αντώνιο, τον οποίο δεν άφηναν ήσυχο, νύχτα και μέρα: οι ενοχήστεις πρέπει να ήταν έξοντωτικές, γιατί ο Αντώνιος (σε διάσταση μάλλον με τη γυναίκα του) αναζητεί και πετυχαίνει την προσωπική παρέμβαση του ΜΜ, ο οπόιος με αιστηρότητα επικυρώνει τα δεδικασμένα. Αν και οι προαναφερθείσες Εβραίες υποβλήθηκαν σε ποινές χορηματικές και σωματικές, δεν «το 'βαλαν κάτω» περιφρόνησαν το «*silentium repersum*» (τη διαρκή σιωπή) που θέλησαν να τους επιβάλουν τα δικαστήρια.

Δεν μας παραδίδονται οι λεπτομέρειες της υπόθεσης: με σιγουριά, ωστόσο, διαπιστώνει κανείς την επιμονή, το απειθαρχο πείσμα, το αίσθημα αμφισβήτησης και ανεξαρτησίας των δύο αυτών γυναικών. Από την άλλη μεριά, οφείλομε να δεχθούμε ότι τέτοιους είδους συμπεριφορά εξηγείται και από το πνεύμα ελευθεριότητας που επικρατεί στην πόλη, ή από κάποιον ελαστικό τρόπο απονομής της δικαιοσύνης (βλ. πιο κάτω).

Κορυφαίο γεγονός, νομίζω, της ειρηνικής συμβίωσης και συνεργασίας της εβραϊκής κοινότητας και του Τάγματος στη Ρόδο υπήρξε η «αυθόρυμη» εισφορά 1.000 φιορινών εκ μέρους των κατοίκων της Οβριακής, στα 1452, για το χτίσιμο του πύργου του μόλου και του νέου προμαχώνα στο λιμάνι (αρ. 251). Η σχετική μαρτυρία υποδηλώνει τα αμοιβαία αισθήματα «εκτίμησης» υπηρών - αρχόντων, τα ορια της χορηματικής εξάρτησης των πρώτων από τους δεύτερους, τις δινατότητες παροχής της κρατικής ασφάλειας. Παρά τις επιφυλάξεις που αφήνει δικαιολογημένα, στην περίπτωση μας, το επιστημόνιο έγραψε του ΜΜ, με τη διαβεβαίωση πως το παραπάνω ποσό το πρόσφεραν οι Εβραίοι όχι εκ καθήκοντος αλλά από την αγαπη τους προς την πόλη και για τη σωτηρία της, αφού είναι και δικιά τους πατρίδα, ένα αις θεωρηθεί βέβαιο: ότι το Τάγμα, εκφράζοντας την ευαρέσκειά του προς τους Εβραίους, δεν τους αντιμετωπίζει σαν ξένο σώμα: τους βλέπει σαν ένα μέρος της πόλης (*ipsius [civitatis] pars*: αρ. 251 σ. 14), που δεν ζουν χωριστά απ' αυτήν, μα συμβιώνουν με αυτήν (... *remaneant cum civitate*: αρ. 251 σ. 18).

Συμπερασματικά, η θέση της εβραϊκής κοινότητας της Ρόδου, κατά το πρώτο μισό του 15ου αι. διέπεται από κανόνες που διασφαλίζουν την ομαλή λειτουργία της και εμπνέονται αισιόδυνες προοπτικές. Διαθέτει ικανά στελέχη, επιχειρηματίες και γιατρούς, που διακρίνονται στη φοδιακή κοινωνία, με σημαντικές προσθήσεις στα κέντρα εξουσίας και μάλιστα σε άμεση επικοινωνία με τον ίδιο τον αρχηγό του κράτους. Υπόκεινται, αμφισβήτητα, οι Εβραίοι σε περιοριστικά ή καταπιεστικά μέτρα. Δεν διστάζουν όμως να φωνάζουν δυνατά τη διαμαρτυρία τους, όταν συμπιέζεται η βούληση και η αξιοπρέπειά τους από υπερβολικές απαιτήσεις. Είναι χαρακτηριστική η αντίδρασή τους στην προσπάθεια επιβολής αναγκαστικού δανείου από τους ανθρώπους του δημόσιου Ταμείου: η παρέμβαση τότε του ΜΜ υπέρ των διαμαρτυρούμενων Εβραίων διασώζει ένα κομμάτι της ελευθερίας τους, ενώ ενισχύει την έννοια του κράτους δικαίου (αρ. 296).

Το ειρηνικό και αισιόδοξο κλίμα της συμβίωσης, όπως το περιγράφαμε, διαρκεί, με ελαφρές μάλλον μεταπτώσεις, και κατά τα επόμενα πενήντα χρόνια. Το σκηνικό θα αλλάξει φιλικά στα 1502, όταν,

οιως είναι γνωστό, ότι διαταχθούν οι Εβραίοι να φύγουν από τη Ρόδο¹⁵.

Σημειώσεις

1. Malamat, *Les îles*, σ. 169· Marc D. Angel, *The Jews of Rhodes. The History of a Sephardic Community*, New York 1978, σ. 7· Μαρία Εινθυμίου, *Εβραίοι και Χριστιανοί στα τουρκοκρατούμενα νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου: οι δίσκολες πλευρές μιας γόνιμης σινιάταξης*, Αθήνα 1992, σ. 19.

2. Berthold Waldstein-Wartenberg, *Die Vasallen Christi. Kulturgegeschichte des Johanniterordens im Mittelalter*, Wien-Köln-Graz 1988, σ. 49 (με επιφύλαξη ως προς την αξιοποίηση της πηγής).

3. Sommi Picenardi, *Itinéraire*, σ. 106-107· Gabriel, τ. 1, σ. 14.

4. Πρβλ., την ειδική μονογραφία του Philip P. Argenti, *The Religious Minorities of Chios. Jews and Roman Catholics*, Cambridge 1969, σ. 100-146 (για την περίοδο της γενονατοκρατίας).

6. Ανάμεσα σε άλλα, πρβλ., την παλαιά αλλά χρήσιμη μελέτη του Στέφανου Ξανθουνίδη, *Οι Εβραίοι εν Κορήτῃ επί ενετοκρατίας*, επανεκτ. στον τόμο του ίδιου: *Μελετήματα*, Ηράκλειο 1980, σ. 112-126.

7. Για την επίδοση στην υφαντονογία των Εβραίων της Ρόδου πρβλ., Angel, ο.π. σ. 42-43· για τα σπερφέρια και άλλα υφάσματα βλ. πιο κάτω σ. 143.

6. Για τη χρήση της καπτάνας στην πόλη της Ρόδου και τον ρόλο της στην καθημερινή ζωή πρβλ., Caoursin, *Stabilimenta. De fratribus*, άρθρο LII (campana prandii = καπτάνα για το μεσημεριανό· campana coene = για το βραδινό φαγητό)· πρβλ., και το κείμενο (στα γαλλικά) που παραθέτει ο Gabriel, τ. 2, σ. 37 σημ. 1.

8. Η ένσταση του κατηγορούμενου έφερε και την άρνηση των εναγόντων να υποβάλουν εγγράφως το αίτημά τους. Έτσι ανεστάλη η διαδικασία: «quod darent petitionem eorum in scriptis ipsi vero procuratores negantes, quod non intelligebant dare petitionem nec libellum...»· το κείμενο στης Jona, Genova e Rodi, σ. 107 (έγγρ. του 1442)

9. Ανάμεσα σε άλλα βλ. Waldstein-Wartenberg, ο.π., σ. 357-367.

10. Εινθυμίου, ο.π., σ. 56, 70.

11. Ασκεί την ιατρική στη Ρόδο από την 13.2.1427· τότε ο πάτας Μαρτίνος Ε' έδωσε άδεια στον Vitali, «ut artem medicinae... inter christianos exercere ac

*ipsis christianis... mederi libere et licite valeas...»· Aloysius L. Tautu, *Acta Martini P.P.V. (1417-1431)*, στη σειρά: *Fontes (της Pontif. Commissio Codici Iuris Canonici), series III, vol XIV, t. II, Romae 1980*, σ. 846-847 αρ. 329b.*

12. Waldstein-Wartenberg, ο.π. σ. 49, 362· διατηρητικό επιφύλαξης ως προς την αρχίβεια της μαρτυρίας· δεν μπορώ να ελέγχω την πηγή. Υποψιάζομαι ότι το όνομα Jacuda δηλώνει γενιά των Εβραίο (πρβλ., *Yahooodi Mahala*: η εβραϊκή συνοικία) και ότι το *Granati* είναι εσφαλμένη απόδοση του *Gratiani*.

13. Να προσθέσω ότι σε πατικό έγγραφο της 18.8.1428 συνάντησα και τον εβραίο γιατρό Λάζαρο, από την Κορήτη, ο οποίος είχε ασκήσει το ιατρικό επάγγελμα επί επτά χρόνια στη Ρόδο. Το έτος 1428 βρισκόταν στην Αλεξανδρεία, όπου τον επιτρέπεται να προσφέρει τις ιατρικές γνώσεις του στους βενετούς εμπόρους και στον πρόξενο τους: Tautu, ο.π., σ. 847-848 αρ. 329c.

14. Για τη διάκριση ανάμεσα στους πρακτικούς και στους διπλωματούχους γιατρούς βλ. Τσιρτανής, «Κατάστιχο», σ. 92 και σημ. 2· Giovanni Marangoni, *Le associazioni di mestiere nella Repubblica Veneta*, Venezia 1974, σ. 192-200. Στα Stabilimenti των Caoursin περιλαμβάνεται ειδικό τμήμα από 21 άρθρα, αναφερόμενο στη λειτουργία των Νοσοκομείου της Ρόδου (*De Hospitalitate*). Το άρθρο VIII αναφέρεται στην επιλογή και τα καθηρωτά των γιατρών του Νοσοκομείου· ο αριθμός όμως των γιατρών που έπρεπε να υπηρετούν σ' αυτό δεν μνημονεύεται. Αντίθετα, το άρθρο XV κάνει λόγο για δύο πρακτικούς γιατρούς (*chirurgici*) που διορίζονταν στο Νοσοκομείο. Βλ., επίσης και όσα ενδιαφέροντα προσκομίζει ο Gabriel, 2, σ. 34-36.

15. Πρβλ., Angel, ο.π. σ. 17-18· βλ. και το άρθρο Rhodes, *The Jewish Encyclopedia*, τ. 10, new edit., New York and London 1925, σ. 400-401.

[Ο χ. Ζαχαρίας Ν. Τσιρτανής είναι Καθηγητής της Μεσαιωνικής και Νεότερης Ειρηνολαϊκής Ιστορίας στη Φιλοσοφική του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το παραπάνω άρθρο είναι απόσπασμα από το βιβλίο του **Ανέδοτα Εγγραφα για τη Ρόδο και τις Νότιες Στοράδες από το αρχείο των Ιωαννίτων Ιπποτών 1421-1453** (Εκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου, Ρόδος 1995).]

Αναμνήσεις από τη διάσωση Ελλήνων Εβραίων στην Κατοχή

Του Καθηγητή κ. ΔΙΟΝ. ΒΑΡΩΝΟΥ

Ο Καθηγητής της Ιατρικής
του Πανεπιστημίου Αθηνών
κ. Διον. Βαρώνος στο
βιβλίο του
«Μικρές Ιστορίες»
(Αθήνα, 1994),
το οποίο αφιερώνει
«στα δύο αγόρια
(εγγόνια) που το
δικαιούνται
περισσότερο, στον
Μωρίς και τον Ντένη
Ναζμίας,

Ο αείμνηστος πρόεδρος του
Κ.Ι.Σ. Ιωσήφ Λόβιγγερ

αναφέρεται στην περίοδο της
Κατοχής και στο «Πέρασμα στην
ελευθερία», που
γινόταν τότε από την
Ελλάδα στην Μέση
Ανατολή. Στο
συγκεκριμένο
κεφάλαιο, ο κ.
Βαρώνος, περιγράφει
και τα παρακάτω (σελ.
34 κ.έ.) τα οποία
αφορούν τη διάσωση
ομοθρόησκων:

Eνα άλλο πέρασμα ήταν μια
διαφορετική ιστορία. Την
έμαθα κάπου το 1985.
Είχε έλθει στην Αθήνα
ο Ούγγρος πρέσβης που
ήταν στην Ελλάδα πριν
από τον πόλεμο. Είχε
καταφέρει να διαφρύγει
στην Κατοχή, μαζί με μερικούς Έλλη-
νες στην Τουρκία. Τα πρώτα χρόνια η
ομάδα που διέφυγε παρέμενε αγνώ-
στων στοιχείων. Είχαν συνταξιδέψει
διατηρώντας όμως ανωνυμία, για
λόγους ασφαλείας. Ο πρέσβης κατάφε-
ρε να μάθει τους συνεπιβάτες του και
όταν ήθελε για επίσκεψη στην Ελλάδα,
έδωσε δεξιώση στην Πρεσβεία καλώ-
ντας ιδιαιτέρως έναν-έναν τους επιζώ-
ντες.

Μεταξύ των καλεσμένων ο τέως
υπουργός **Μανώλης Κοθρής** και ο αεί-
μνηστος πρόεδρος του Κεντρικού
Ισραηλιτικού Συμβουλίου **Ιωσήφ Λόβιγγερ**. Σε μια στιγμή και καθώς ο
Κοθρής έπινε αμερικανικό ένα αραιό
διάλυμα λεμονιού ακούει πίσω του:

«Μανώλη το κουβά, το κακά μου

θέλει». Ήταν η φωνή του Λόβιγγερ. Κόκαλο ο Κοθρής. Ποτέ δεν είχε ανα-
γνωρίσει ο ένας τον άλλον, παρόλο
που γνωριζόντουσαν στη μεταπολεμι-
κή Αθήνα.

Και η ιστορία ολόκληρη:

Ο Λόβιγγερ, εβραίος στο θρήσκευ-
μα, πραγματικός Έλληνας Ουγγρικής
καταγωγής με μεγάλες περιπέτειες,
βγήκε από τις φυλακές Αβέντωφ (εκεί
που σήμερα είναι το μέγαρο του Αρεί-
ου Πάγου). Αμέσως ήλθε σε επαφή με
οφγάνωση που δρούσε κατ' εντολή του
αρχηγείου της Μέσης Ανατολής.

Αυτό έγινε με τη μεσολάβηση του
αστυνομικού Διευθυντή Αθηνών,
Άγγελο Έβερτ, με τον οποίο ο Λόβιγ-
γερ είχε επαφή και από την περίοδο
προ του πολέμου. Ο Έβερτ προσέφερε
μεγάλες υπηρεσίες στην αντίσταση.
Εργάστηκε μεθοδικά για τη διάσωση
αντιτασιακών και Εβραίων που τους
φυγάδευε στην Τουρκία και την Αίγυ-
πτο.

Εφοδίασε με ταυτότητα τον Λόβιγ-
γερ και έστειλε δύο άνδρες της «ομά-
δας διασώσεως» οι οποίοι τον παρέλα-

βαν και τον οδήγησαν σε ένα λιμανάκι
στο άκρο του βραχώδη όγκου του
Σχοινιά. Τον περίμενε η γυναίκα του,
που είχε φθάσει εκεί άγνωστο πώς, γι'
αυτόν. Η ταυτότητά της κι αυτή σταλ-
μένη από τον Έβερτ, καμία σχέση δεν
επέτρεπε να φανταστεί κανείς ότι είχε
με τον άνδρα της. Στο ταξίδι δεν
ανταλλάξανε ούτε μια λέξη. Τους μετέ-
φεραν κάπου στις ανατολικές ακτές
της Εύβοιας, απέναντι από τη Σκύρο.
Εκεί μέσα στο σκοτάδι επιβιβάστηκαν
σε ένα καΐκι μαζί με μερικές σκιές που
ερχόντουσαν αριστερά-δεξιά από τα
βράχια.

Μόλις ξεκίνησαν ο καπετάνιος
πρόσταξε ότι ξημερώνοντας έπρεπε να
σκεπαστούν με μια νιτσεράδα. Να μην
ξεσκεπαστούν ή κουνηθούν, ακόμη και
αν θέλανε τις ανάγκες τους. Κάτι
μικρά ονόματα ακούστηκαν, αληθινά ή
ψευτικά. Του Μανώλη Κοθρή απεδεί-
χθη το πραγματικό. Ήταν ξατλωμένος
δίπλα στον Λόβιγγερ που τον πείραζε
η θάλασσα. Με τη χαρακτηριστική του
φωνή ζήτησε «το κουβά». Τον κουβά
που αποκάλυψε μετά 35 χρόνια στους

ανθρώπους που πέρασαν μαζί το κατώφλι του θανάτου.

Δημήθηραν, το βράδυ της δεξίωσης, τους φόβους για τα Γερμανικά αεροπλάνα που πέρασαν από πάνω τους, για τα βατόδια που συνάντησαν, για την υποδοχή που τους έγινε στην Τουρκία. Με την αποβίβασή τους χώρισαν απότομα και κανείς δεν ήξερε με ποιον είχε συνδέσει την τύχη του δύο μέρες που ήταν ένας ατέλειωτος χόδονος. Ο Λόβιγγερ είχε αναγνωρίσει τον Ούγγρο πρέσβη στην Τουρκία, γιατί μήλησαν Ουργαρέζικα στην αποβίβασή του, με την ευκαιρία που τον παρέλαβε κάποιο μέλος της πρεσβείας στην Τουρκία.

«Μανώλη το κακά μου θέλει». Ποτέ ο Μανώλης Κοθηρής δε θέλησε το κακό χανενός. Σκόρπιας και σκοφάπει μέχρι τώρα τόση αγάπη γύρω του. Τώρα, σε πολύ περασμένη ηλικία, θαλεφότατος, με πλήρη και θαυμαστή εγκεφαλική λειτουργία, έχεται ώρα που νομίζεις ότι είναι ένα ζωντανό βιβλίο ιστορίας. Σεκινώντας από αναμνήσεις με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, φθάνει να μιλάει για τις επαφές του με τον πρόεδρο των Ηνιούμενων Πολιτειών Ρέγκαν και σε κάνει να τον θαυμάζεις.

«Η Ελλάς έπρεπε να είχε καλύτερη τύχη», μουνέλεγε προ καιρού. «Οι πολιτικοί μας όμως της την στερούν.

Προσπάθειες διάσωσης Εβραίων δεν έγιναν όμως με προσορισμό μόνο τη Μέση Ανατολή. Έγιναν προς κάθε κατεύθυνση μέσα στην Ελλάδα. Πολλοί τα κατέφεραν, οι άλλοι κατέληξαν στα Γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεων. Για πάντα.

Σήμερα οι ιστορίες αυτές είναι «πλέξις δημητρίες». Ό,τι και να περιγράψει κανείς, δεν μπορεί να δώσει το μέγεθος της τραγωδίας.

Παρεκάλεσε τη μητέρα του Χαΐμ, του συζύγου της κόρης μου, τη Νέλλη Ταμπάχ-Ναζήμια, να μου πει εκείνη πώς επέζησε. Μεταφέρω τα παρακάτω από τη διήγησή της.

«Πολλές λεπτομέρειες τις έχω ξεχάσει. Αναζήτησα εξόμολογώντας τον εαυτό μου, αν η απώλεια της μνήμης ήταν επιθυμητή ή την προκάλεσε ο χρόνος. Δεν είμαι σε θέση να σας πω. Σε στιγμές μεγάλου φόβου ή δυστυχίας, είναι βέβαιο ότι δεν μνημονεύεις. Αργότερα επιθυμείς να ξεχάσεις.

Η παρέα που τα πιο πολλά της μέλη δεν υπάρχουν. Καθισμένος με τα γναλιά ο Ι. Λοβιγγέρ. Όρθιοι ο «σιγγραφέας», ο γιατρός Γεργοφιάδης, ο Θεοφίλος Σαρίκας, ο Ιωακειμίδης κ.α.

Ο Πατέρας μου και ο αδελφός μου, Μάροκος, ένα προι δεν ήταν στο σπίτι. Η Μητέρα μου εξήγησε πως έφυγαν στα βουνά. Δεν ήξερε πού. Μετά από λίγες μέρες κάποιος φαίνεται της έφερε νέα. Και τότε φώναμε από το σπίτι που καθόμαστε και πήγαμε σε ένα σπιτάκι στους πρόποδες του Υμηττού. Ήταν ένα δωμάτιο, στο οποίο ζούσε ένας γεράκος. Ποτέ δεν έμαθα το όνομά του. Φύλοξενηθήκαμε εκεί περίπου δύο εβδομάδες. Δεν μπορώ να περιγράψω το δωμάτιο. Κάθε στιγμή ήταν γεμάτη αγωνία. Θυμάμαι έντονα «το φαγητό μας». Συνεχός φρούμι άγρωστης ποιότητας και ελιές θρούμπες. Και σημειώθηκε η γένυση τους είναι τόσο γαραγμένη στη μνήμη μου και αντίστροφα κάθε φορά που τρώω μια τέτοια ελιά, σαν κινηματογραφική ταινία γινόταν στο μικρό μου εκείνες οι μέρες.

Ήταν Οκτώβρης, αλλά το κρύο ήταν τσουντερό. Ενα βράδυ ήρθαν στην κυριψώνα μας δύο άνδρες. Αργότερα μας εξήγησαν πως ήταν σταδιμένοι από τον πατέρα μου. Μας έφεραν δύο ταυτότητες, με ονόματα καθαρά ελληνικά. Οπως μετά από μήνες έμαθα, είχαν ετοιμαστεί πριν από καιρό από το Διευθυντή της Αστυνομίας Αθηνών.

Φύγαμε από την καλύβα μας το ίδιο βράδυ. Ο γέροντας έλειπε. Δεν τον ευχαριστήσαμε. Ισως έτοις έπρεπε από το πρόγραμμα. Οι δύο άντρες προχωρούσαν. Εμείς οι δύο σε απόσταση. Δε θυμάμαι αν κρατούσαν κάτι. Μας οδή-

γησαν σε ένα σπίτι στο Παπαγάτι. Κοιμήθηκαμε και πρωί-πρωί πάλι με τα πόδια, αντοι μπροστά, εμείς πίσω, φθάσαμε μετά από πολλές ώρες κάποιο στηργ Αχαρονών. Νέα στάση το βράδυ. Σε άγνωστο σπίτι. Κανείς δεν εμφανίστηκε. Οι συνοδοί μας μας έδωσαν κάτι να φάμε. Ποτέ δε μαθήμε τα συνόμια τους. Αυτοί μας συνέβούλευσαν να αποστημόνταν καλά τα στοιχεία της νέας ταυτότητάς μας.

Το πρωί μας πήγαν εκεί κοντά σε ένα «λεωφορείο», που μέχρι σήμερα διερχόμεται πάντα εκείνο. Μας είπαν πως πήραναμε προς την Πελοπόννησο. Πού όμως; Θα φθάναμε εκεί; Τη διαδρομή δεν την ξέζασα και δε θύ την ξέζασια ποτέ. Κρινώντας συνεχός. Ήταν η αγωνία; Ήταν τα συνεχή μετάβολα των Γερμανών, ήταν η πείνα;

Η μάνα μου ήταν μια καλοπεριομένη γυναίκα. Ο πατέρας μου ποτέ δεν της άφηνε πρωτοβουλίες. Την αρκετούσε πολύ. Τα ελληνικά της δεν ήταν τόσο καλά. Είχε πάει σε Γάλλικο Σχολείο και έλεγε πως ήταν Ελληνογάλλιδα παντρεμένη με Ελληνα.

Το ταξίδι ήταν ατελείωτο. Κάποτε φύγαμε σε ένα φαροχώρι, στον Φαθόπυργο. Ήταν απόγευμα. Μας περίμενε μια μεγάλη «σχέδια» στην οποία ήταν στοιβαγμένοι άνθρωποι, ζώα, μπόγια με φούχα, καλάθια και ό,τι κανείς μπορεί να φανταστεί. Επιβιβάστηκαμε και προχωρήσαμε στο βάθος. Οι δύο άντρες καθίσαν χάμινη στη μέση του σκάφους. Μάλισταν μετα-

Ξύ τους. Κανά δύο δίτλα μας κάνανε το σταυρό τους. Παρακαλούσαν την ανώτερη δύναμη να τους βοηθήσει. Και εγώ έκανα μέσα μου το ίδιο. Ένας ξερακιάνος με μάνα ρούχα - ναύτης θα ήταν - έλυνε τα σκονιά.

Εκείνη αρχιβώς τη στιγμή ακούστηκαν σειρήνες αυτοκινήτων. Ήταν Γερμανοί. Η προσπάθεια του απόπλου σταμάτησε. Οι Γερμανοί μπήκαν στο σκάφος. Η Μητέρα μου με έσφιξε στην αγκαλιά της. Ετρεμε.

«Εμάς γυρεύνουν», μου είπε. «Μην κουνιέσαι». Έβλεπα και τις άλλες γυναίκες ακίνητες. Περοταύσαν με βαριά βήματα (κανείς δεν μπορεί να ξέχασε το ήχο από τις μπότες τους) πάνω στο κατάστροφα. Ζήτησαν ταυτότητες από τους άνδρες. Κοίταζαν αισιοδεύτερης. Ο ένας κατέβηκε κάτω στο κύτος από κάτι σκάλες. Βγήκε. Κάτι είπε στον άλλον και αποβιβάστηκαν στη στεριά.

«Ήταν κάτι το συνηθισμένο», μας είπε μια γυναικούλα που καθόταν αισιοδέρη πάλι μας. Βράδιασε. Οι συνοδοί μάς είχαν δώσει μερικά παξιμάδια και πάλι ελιές. Δεν ήταν θρούμπες. Η γυναικούλα πλάι μας παρατηρούσε το φαῖ μας. Της έδωσα ένα παξιμάδι και μερικές ελιές. Αντέδρασε, θυμάμαι τη σκηνή, με αμηχανία, αλλά τα πήρε τελικά.

Πηγαίναμε στη Ναύπακτο. Φθάσαμε σχεδόν βράδυ. Ακολουθήσαμε πάλι τους δύο άνδρες. Μας πήγαν σε ένα σπίτι, μάλλον στο κέντρο της πόλης, κοντά από λιμάνι. Μείναμε εκεί το βράδυ.

Πρώις ξημερώματα πάλι ταξίδι. Βγήκαμε με τα πόδια, κάπου έξω από την πόλη, που απόμη δεν είχε ξυπνήσει. Μας περίμεναν στην άκρη ενός χωματόδομου, κοντά σε ένα μεγάλο δέντρο, τέσσερα μουνλάρια. Κοντά τους δύο χωριάτες. Ήταν αγωγάτες. Μίλησαν με τους δύο άνδρες, οι οποίοι στη συνέχεια, σηκώνοντας τα χέρια τους, για να μας χαιρετήσουν έφυγαν προς την πόλη. Τα μουνλάρια έμειναν ακίνητα. Τα βλέπαμε και αναλογιζόμαστε με τη μητέρα μου τι μας περίμενε. Οι αγωγάτες μάς βοήθησαν να καθίσουμε στα σαμάρια. Αφού καθαλίκεψαν, πήραν τα σκοινιά των μουνλαριών, κάτι φώναξαν και ξεκινήσαμε. Ήταν 12 Οκτωβρίου 1943.

Βαδίζαμε το ένα μουνλάρι πίσω από το άλλο προς το βουνό. Προσπάθησα να ισορροπήσω πάνω στο ζώ. Συγά σιγά αισθανόμοινα πως τα καταφέρνα. Τα μουνοπάτια ολοένα και στένευαν και καθώς φύτιζε όλο και πιο έντονα, με έπιανε πανικός. Τα ζώα πήγαιναν άκρη-άκρη στον γκρεμό. Και καθώς πάταγαν στη γη το πόδι τους, οι πέτρες υποχωρούσαν και νόμιζες ότι όπου να ναι θα τσακιστείς κάπου στη χαράδρα. Η μητέρα μου ερχόταν τελευταία, πίσω από τον αγωγάτη που κράταγε το σκονί. Άκουγα τα βήματα του μουνλαριού της. Δε νομίζω πως γύρισα ποτέ το βλέμμα μου προς τα πίσω. Πολλές φορές δεν έβλεπα καν. Όσο ανεβαίναμε τόσο και πιο τσουγκτερό ήταν το κρύο. Ανεβαίναμε και κατεβαίναμε μονοπάτια. Μακάρι να ανεβαίναμε μόνον. Η κατηφόρα ήταν κάτι το απεριγραπτό. Έλεγχες πως θα χαθείς κάθε στιγμή, στη χαράδρα που ανοιγόταν μπροστά σου. Γύρω δάσος, ατελείωτο δάσος. Πουθενά σπίτια.

Σε κάποια στιγμή νορίς το απόγευμα το κορφό μου σταμάτησε. Οι αγωγάτες ανήγγειλαν:

— Τώρα βρισκόμαστε στην Ελεύθερη Ελλάδα! Εδώ κυβερνούν οι αντάρτες.

— Οι Γερμανοί δεν μπορούν να περάσουν τα μουνοπάτια και τα φαράγγια. Δρόμοι δεν υπάρχουν. Υπάρχουν όμως παντού αντάρτες. Ας μην τους βλέπετε.

Παραξένο συναίσθημα. Χαιρόμουνα, φοβόμουνα... Θα βρούμε τον Πατέρα και το Μάρκο; Πού πηγαίναμε; Μια γηναίκα 40 χρονών και ένα χωρίται με δύο ξένους, μέσα στην ερήμια, στους γκρεμούς και στις χαράδρες. Βούνα, ατέλειωτα βουνά. Πουθενά άνθρωποι, πουθενά χωριά. Ούτε ζώα. Όλη την ημέρα ανεβαίναμε και κατεβαίναμε βουνά. Η φύση ήταν καταπληκτική, παντού έλατα, πηγές και ρυάκια. Πέρανε από τα μάτια μας, χωρίς να φθάνει στο μυαλό. Ο φόρβος έσβηνε όλες τις εικόνες.

Νυχτώνοντας φθάσαμε επί τέλους σε ένα «κτίριο». Στο χάρι του Λόη απ' όπου θυμάμαι. Το κρύο ήταν αβάσταχτο. Το χάρι ήταν ένα μεγάλο «δωμάτιο». Ευτυχώς ένα τεράστιο τζάκι. Όλο άνδρες γύρω. Άγριοι, αξένιστοι, ακούγεντοι. Μας δώσανε να φάμε,

ζεστό φαΐ, φασόλια με ψωμί. Μας στρώσαμε βελέντζες και ξαπλώσαμε να κοιμηθούμε. Η Μάνα μου με πήρε αγκαλιά. Κοιμηθήκαμε. Την άλλη μέρα η Μάνα μου μου οιολόγησε ότι όλη τη νύχτα δεν έκλεισε μάτι. Μέσα σε τόσους άγνωστους αγριωπούς άνδρες που πίνανε συνεχώς.

Ξεκινήσαμε πάλι. Μόλις άρχιζε να χαράζει. Η φύση πιο άγρια, γροθεί πιο απότομοι χωρίς δέντρα, βράχοι. Στο βάθος γνάλιζε ένα ποτάμι. Έκανε τόσο κρύο. Πρέπει να ήμαστε πολύ ψηλά. Φύσαγε. Ένας εφιάλτης. Μου έμεινε για πάντα στη μνήμη αυτή η εικόνα. Μετά από ώρες μπήκαμε σε δάσος από έλατα. Και ξέφανον μέσα στο ξέφωτο σπιτάκια. Σπασμένα εδώ και εκεί.

Δυο μέρες πάνω στα ζώα. Όταν για λίγο πατάγαμε στη γη, ήταν αδύνατο στην αρχή να βηματίσουμε. Το σώμα μου πόναγε. Ζητήσαμε να μη σταματήσουμε. Πιστεύαμε ότι κάπου φθάναμε. Και όπως κατεβαίναμε σε μια πλαγιά...

— Μαμά! Νέλλη!!

Ακόμη και τώρα που διηγούμαι αυτή τη σκηνή με πιάνουν τα κλάματα. Ένας κόμπος κάθεται στο στήθος μου.

Μας περίμεναν εκεί, ο Πατέρας μου και ο αδελφός μου, κρυψμένοι τρεις μέρες τώρα, από το προϊ ως το βράδυ. Δεν ξέρανε αν θα τα καταφέρναμε. Πέσαμε στις αγκαλιές τους. Αξέχαστες στιγμές. Ήταν το τέλος μιας περιπέτειας ή η αρχή;

Φθάσαμε τέλος στο χωριό που έμελλε να ζήσουμε ένα χρόνο. Την Περδικόβουνη. Οι γέροι τη λέγανε Σινίστα. Ένας χρόνος ήμεμος. Ποτέ δεν είδαμε Γερμανό. Η στέρηση και οι δυσκολίες ξεπερνιόντουσαν εύκολα. Πιστεύαμε ότι θα ζήσουμε.

Τι να ζεινί γίνει οι συγγενείς και οι φίλοι μας στην Αθήνα;

Καθώς η Νέλλη διηγείται τη «φυγή της» από το θάνατο, την παρακολουθώ και βλέπω να απενίζει προς το βάθος του κήπου τα εγγόνια της, τα εγγόνια μας, τον Μωρίς και τον Νένη, που παίζουν ανέμελα. Ασφαλώς θα είνεται να μην τους συμβεί ποτέ αυτό που η γενιά της «είδε».

Εκείνη μπορεί να σκέφτεται τι «είδε». Οι άλλοι φίλοι της και συγγενείς της που μείναν στην Αθήνα, δεν σκέφτονται τι «είδαν». Δε μένουν στην Αθήνα. Δε μένουν πουθενά...».

A la Kazika de Malta

Η ξεχασμένη εβραϊκή συνοικία της Μάλτας στη Θεσσαλονίκη

Του Δρα ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Hσυνοικία της Μάλτας αναφέρεται από διάφορες πηγές, αλλά με αποσπασματικό τρόπο. Αποτελεί ένα από τα τοπογραφικά μνημόνια της Θεσσαλονίκης, διότι δεν είναι γεωγραφικά οριοθετημένη. Στο κείμενο αυτό θα προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε τη συνοικία, ιχνηλατώντας εμπέσως την ιστορία της.

Η οδός Μάλτα

ΣΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ κτηματολόγιο της Ορθοδόξου Χριστιανικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης, που χρονολογείται στα 1895, το οικόπεδο στη μεσημβρινή πλευρά της εκκλησίας του Αγίου Μηνά αναφέρεται ως ευρισκόμενο στα «Παλαιά Φαράδικα». Πρόκειται για το οικόπεδο το οποίο βρίσκεται σήμερα στον αριθμό 11 της οδού Αγίου Μηνά.

Ο Β. Δημητριάδης, στη μελέτη του «Τοπογραφία Θεσσαλονίκης» γνωρίζοντας την ανωτέρω πληροφορία, συνάντησε, σε τουρκικά αρχεία των αρχών του αιώνα μας, στη συνοικία Τοπ Χανέ τα, συναφή προς τα Παλαιά Φαράδικα, τοπωνύμια Eski Baluk Hane και Eski Baluk Pazari. Το πρώτο ερμήνευσε ως «φαραποθήκη» και το δεύτερο ως «φαραγορά». Τα τοποθέτησε το ένα δίπλα στο άλλο, απέναντι από το οικόπεδο της οδού Αγίου Μηνά 11. Συγκεκριμένα, η «φαραποθήκη» τοποθετήθηκε σε μικρό κάθετο δρόμο, νοτίως της οδού Αγίου Μηνά, ενώ η «φαραγορά» ταυτίσθηκε με την οδό Αγίου Μηνά, τότε παλαιά Τσιμισκή.

Στην ταύτιση που επιχείρησε ο Β. Δημητριάδης, η μεν θέση «φαραποθήκη» πρέπει να γίνει δεκτή, εφόσον πρόκειται για συγκεκριμένο κτίριο, σε συγκεκριμένο επίσης δρόμο. Η τοποθέτηση όμως της «φαραγοράς» είναι μαλλιτή, διότι δεν σημαίζεται σε καμία άλλη πηγή, παρά μόνον στην προαναφερθείσα είδηση του κτηματολογίου, η οποία όμως μπορεί θεωρώντας να αφορά την φαραποθήκη.

Όπως μας πληροφόρησε ο καθηγητής Ortayli του Πανεπιστημίου της Άγκυρας, η λέξη Eski Baluk Hane σημαίνει όχι απλώς φαραποθήκη αλλά το χώρο στον οποίον γίνεται η ζύγιση και η φορολόγηση των αλιευμάτων. Πρόκειται δηλαδή για ειδικό κτίριο με διοικητικό σκοπό. Αντιθέτως,

η αγορά των αλιευμάτων Eski Baluk Pazari δεν καταλαμβάνει ένα περιορισμένο τόπο αλλά μία ευρύτερη έκταση της οποίας δεν έχει οριστεί.

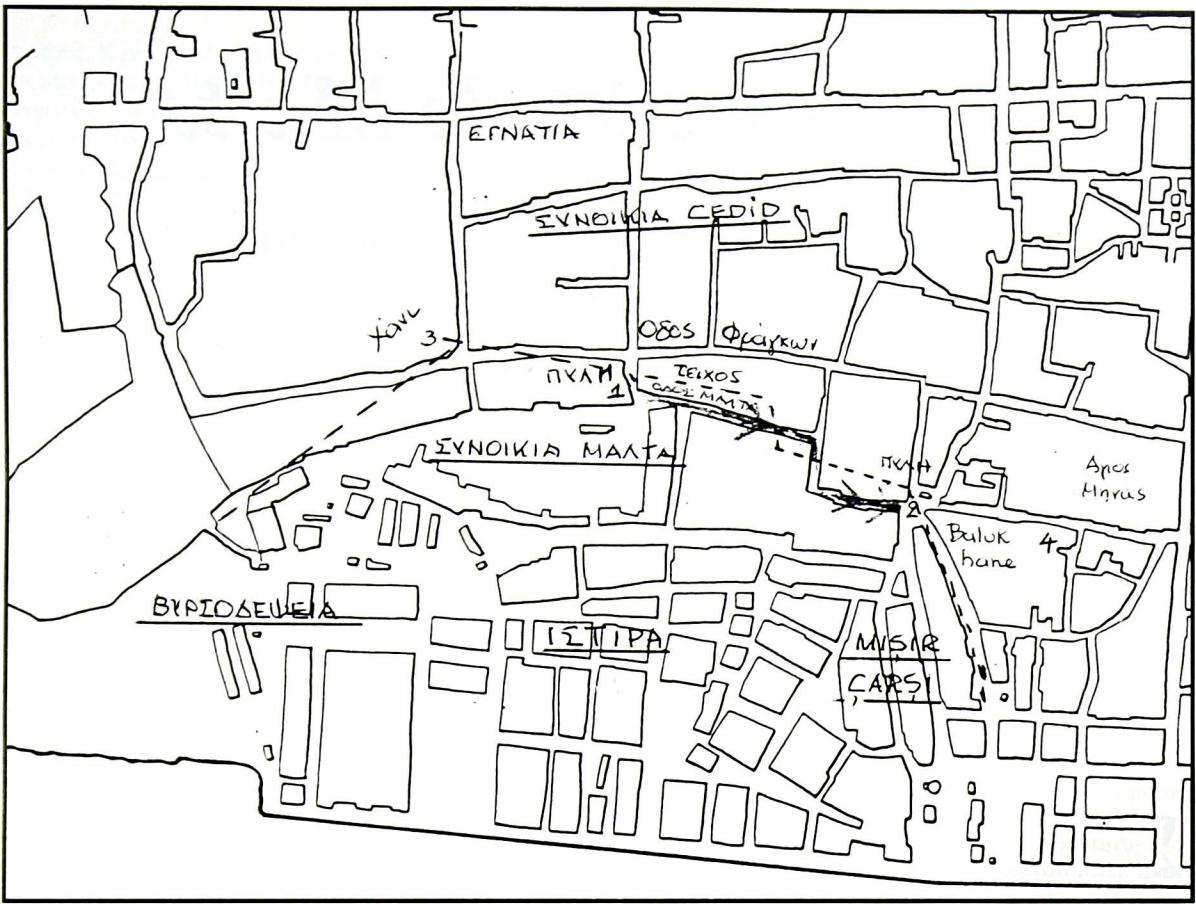
Άρα, γνωρίζουμε με βεβαιότητα την θέση του Eski Baluk Hane, όχι όμως και τη θέση της φαραγοράς.

Ο Χατζή Ιωάννου («Αστυγραφία Θεσσαλονίκης», 1880) μας κατατοπίζει εμπέσως πλην σαφώς για τη θέση των «Παλαιών Φαράδικων» που βρίσκονταν σε έναν ολόκληρο δρόμο. Δεν πρόκειται ασφαλώς για το Eski Baluk Hane του οποίου η θέση είναι ήδη γνωστή και επιτέλεον δεν καταλαμβάνει έναν ολόκληρο δρόμο αλλά για Eski Baluk Pazari. Πού βρίσκονταν αυτά τα Παλαιά Φαράδικα;

1. Προσπαθώντας να ταυτίσει τις πύλες της πόλης, σημειώνει: *Και μιαν μεν των πινάλων αυτού ηξεύδομεν ίεννοεί αυτήν στη γωνία της οδού Λέοντος Σοφού] ήδη, η δε άλλη βεβαίως πρέπει να τεθή αντικρύ των κατερχομένων εκ της οδού των παλαιών ιχθυοπαλεών, εν τη ανατολική πλευρά του λιμένος, ένθα και τις πλατεία μετά παλαιάς κοήνης διατελεί εισέπι σωζομένη.* (σελ. 36).

Προφανώς ο Χατζή Ιωάννου αναφέρεται στην Πύλη του Γιαλού, που βρισκόταν επί της πλατείας Εμπορίου. Αυτήν την πύλη είχε απέναντί του ο «κατέρχομενος» εκ της οδού των Παλαιών Φαράδικων. Άρα η οδός αντή κατέληγε στην Πύλη του Γιαλού, από ποιαν όμως κατεύθυνση; Η λέξη «κατέρχομαι» μπορεί να έχει μόνον την έννοια της πορείας από την υψηλότερο προς χαμηλότερο σημείο ή προς τη θάλασσα.

2. Περιγράφοντας τη θέση των βιζαντινών λιμένων, ο ίδιος συγγραφέας σημειώνει: *Λοιπόν η θέσις των αρχαίων λιμένων και το σχήμα αυτού κάλλιστα διατηρεῖται εισέπι. Είναι τετράγωνον και την μίαν πλευράν αυτού σχηματίζει η πλευρά των οικοδομημάτων των αρχομένων από της*

Το τείχος μεταξύ Misir Carsi και Balukhane ήταν «η ανατολική πλευρά του λιμένος» «και ταύτην έχει κατέναντι ο κατερχόμενος από τα παλαιά φαράδικα...».

κωρητίδος και ληγόντων μέχρι του Φραγκομαχαλά. Αύτη είναι η ανατολική πλευρά και ταύτην έχει κατέναντι ο κατερχόμενος από τα «παλαιά φαράδικα» (σ. 36).

Με το απόσπασμα αυτό διευκρινίζεται ότι ο «κατερχόμενος από τα παλαιά φαράδικα» βάδιζε εκ διυσμών προς ανατολάς, αφού είχε απέναντί του την ανατολική πλευρά του λιμένος, «από της κωρητίδος μέχρι του Φραγκομαχαλά». Άρα, βάδιζε προς την ευρυσκομένη στην πλατεία Εμπορίου Πύλη του Γιαλού, ερχόμενος από δυτικά. Δεδομένου δε ότι ήταν «κατερχόμενος», μπορούμε να υποθέσουμε ακριβέστερα κατεύθυνση από ΒΔ προς ΝΑ. Αυτή ήταν η κατεύθυνση της, απολήγουσας στην πλατεία Εμπορίου, οδού των Παλαιών Ψαράδικων.

3. Τέλος, αναφερόμενος σε παλαιά τοπωνύμια, ο Χατζή Ιωάννου σημειώνει: Οδός Μάλτα. Ούτω καλείται η οδός εν η ήσαν τα παλαιά ιχνιοπολεία. Σώζεται μάλιστα και η πινακίς εν η υπάρχει γεγραμμένον το όνομα της οδού. Υπάρχει και χάριν ονομαζόμενον Μάλτα.

Μαθαίνουμε έτσι ότι το παλαιότερο όνομα της οδού των παλαιών ιχνιοπολέων ήταν «οδός Μάλτα». Ταυτόνυμο όνταν υπήρχε επί της οδού Φράγκων, λίγο δυτικότερα από το κτίριο της Οθωμανικής Τραπέζης. Μνημονεύεται από το Χατζή Κάλφα, κατά τον 17ο αιώνα. Υπήρχε ακόμη το 1916 και φωτογραφήθηκε από τη φωτογραφική υπηρεσία της

Στρατιάς της Ανατολής. Δεν ασχολούμαστε προς το παρόν με την τοπογραφική σχέση ανάμεσα στην οδό και το ταυτόνυμο όνταν.

Συνοψίζοντας τα συμπτεράσματα από τα τρία παραπάνω αποσπάσματα, καταλήγουμε στο εξής συμπτέρασμα: Η οδός των Παλαιών Ψαράδικων απέληγε στην πλατεία Εμπορίου, με κατεύθυνση εκ ΒΔ προς ΝΑ (άλλως από Α προς Δ) και ονομαζόταν παλαιότερα οδός Μάλτα. Αγνωστο είναι αν ονομαζόταν έτσι όταν φαραγορά ή και πριν από αυτό.

Άρα, αποκλείεται η οδός παλαιά Τσιμισκή - νυν Αγίου Μηνά να ήταν η οδός των Παλαιών Ψαράδικων, για δύο λόγους:

Πρότον, δεν ταυτίζεται με τα προεκτεθέντα ο προσανατολισμός της οδού Αγίου Μηνά. Αν κάποιος βαδίσει επί της Αγίου Μηνά προς την πλατεία Εμπορίου δεν «κατέρχεται». Δεν κινείται από υψηλότερο σε χαμηλότερο σημείο, ούτε από Β προς Ν, ούτε από το εωτερικό προς τη θάλασσα. Ακριβώς το αντίθετο πράττει, δηλαδή «ανέρχεται».

Ας επαναλάβουμε τις εκφράσεις του Χατζή Ιωάννου:

- αύτην [την ανατολικήν πλευρά του λιμένος] έχει κατέναντι ο κατερχόμενος από τα «παλαιά φαράδικα»
- [η πύλη πρέπει να νοηθεί] αντικρύ των κατερχομένων εκ της οδού των παλαιών ιχνιοπολεών.

δος) ακλα από πισω. Όλες οι τοπογραφικές περιγραφές του Χατζή Ιωάννου είναι ακριβείς και συγκεκριμένες. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε ότι ο συγγραφέας έκανε δύο λάθη στην ίδια σελίδα, ένα λεκτικό και ένα λογικό: αφενός να χρησιμοποίησε αδοκίμως τη λέξη «χατερχόμενος», αφετέρου να προσδιόρισε τοπογραφικώς την ανατολική πλευρά του παλαιού λιμένος με την κατεύθυνση πορείας περιπατητή, κινούμενου μεν προς την ανατολική πλευρά αλλά εκ των όπισθεν, δηλαδή από ανατολικά (οπότε θα μπορούσε να βλέπει την υποτιθέμενη δυτική πλευρά του βυζαντινού λιμανιού).

Δεύτερον, η οδός των ιχθυοπωλείων ονομάζοταν οδός Μάλτα αλλά δεν φαίνεται να υπάρχει καμία σχέση μεταξύ της οδού Αγίου Μηνά και του τοπωνύμιου Μάλτα. Η οδός Αγίου Μηνά: Πρώτον απειχε αρκετά από το χάνι, δεύτερο δεν κατέληγε σ' αυτό, τρίτο, πουθενά δεν αναφέρεται ως οδός Μάλτα.

Πέραν όμως από αυτά, υπήρχε και ολόκληρη συνοικία καλούμενη Μάλτα, προς την πλευρά του Φραγκομαχαλά, και δεν είναι δυνατόν να δεχθούμε ότι η ταυτώνυμη οδός θα ήταν έξω από αυτή τη συνοικία. Η οδός Αγίου Μηνά βρισκόταν στην συνοικία Τοπ Χανέ, σαφώς διακρινόμενη από τη συνοικία της Μάλτας, περί της οποίας θα επανέλθουμε.

Αφού αποκλείουμε ότι επόφερε για την οδό Αγίου Μηνά, ας αναζητήσουμε πλέον την οδό της Παλαιάς Ψαρογοράς, με δεδομένο ότι κατέληγε στη σημερινή πλατεία Εμπορίου.

Πράγματι, στους χάρτες του 1878 (Wernieski), 1880 (Eycice) και του 1913 (Δημητριάδης) διακρίνουμε ότι στην οδό πλατείας Εμπορίου (και άρα στην Πύλη του Γιαλού) κατέληγαν, πλην της αποκλεισθείσης οδού Αγίου Μηνά, και άλλοι τρεις δρόμοι:

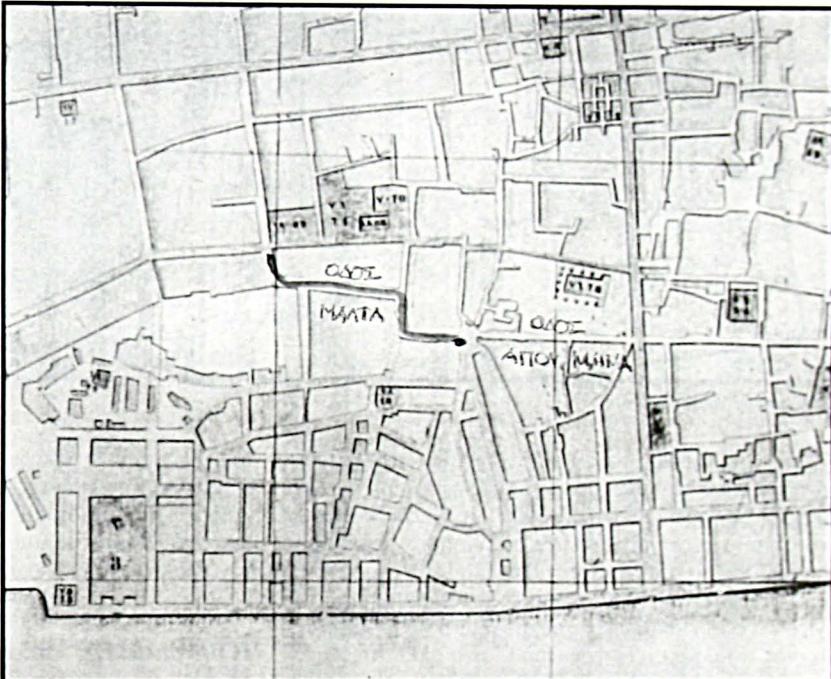
- Η οδός Γιαλή Καπού
- Η οδός Κατούνη
- Η οδός Βεροίας-Εδέσσης

Κανείς από τους δύο πρώτους δρόμους δεν μπορεί να είναι τα Παλαιά Ψαράδικα διότι δεν έχουν αντίκρυ την ανατολική πλευρά του λιμένος, όπως την περιέχουμε ανωτέρω ο Χατζή Ιωάννου.

Αντιθέτως, η οδός Βεροίας-Εδέσσης συγκεντρώνει όλες τις προδιαγραφές από τις προαναφερθείσες περιγραφές. Συγκεκριμένα, αυτός που την «χατέβαινε» είχε απέναντι

ας συνοικίας Malta-Cedid, σύμφωνα με τα τουρκικά κατάστιχα των αρχών του Κ' αιώνα που μελέτησε ο Β. Δημητριάδης.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι τα Παλαιά Ψαράδικα του Χατζή Ιωάννου ή το Eski Baluk Pazarı των τουρκικών εγγράφων ταυτίζονται με την οδό Βεροίας-Εδέσσης. Σ' αυτήν πρέπει να βρισκόταν η φραγκορά σε εποχή πριν από το 1880, αφού ο Χατζή Ιωάννου διασώζει το τοπωνύμιο. Ας θυμηθούμε ότι μόλις το 1873 κατεδαφίσθηκαν τα τείχη επί της οδού Φράγκων και προέκυψε η συμπομία της περιοχής όπως την γνωρίζουμε από το χάρτη του Wernieski και τους μετέπειτα. Άρα, ο δρόμος Εδέσσης-Βεροίας υπήρχε και προς της κατεδαφίσεως των

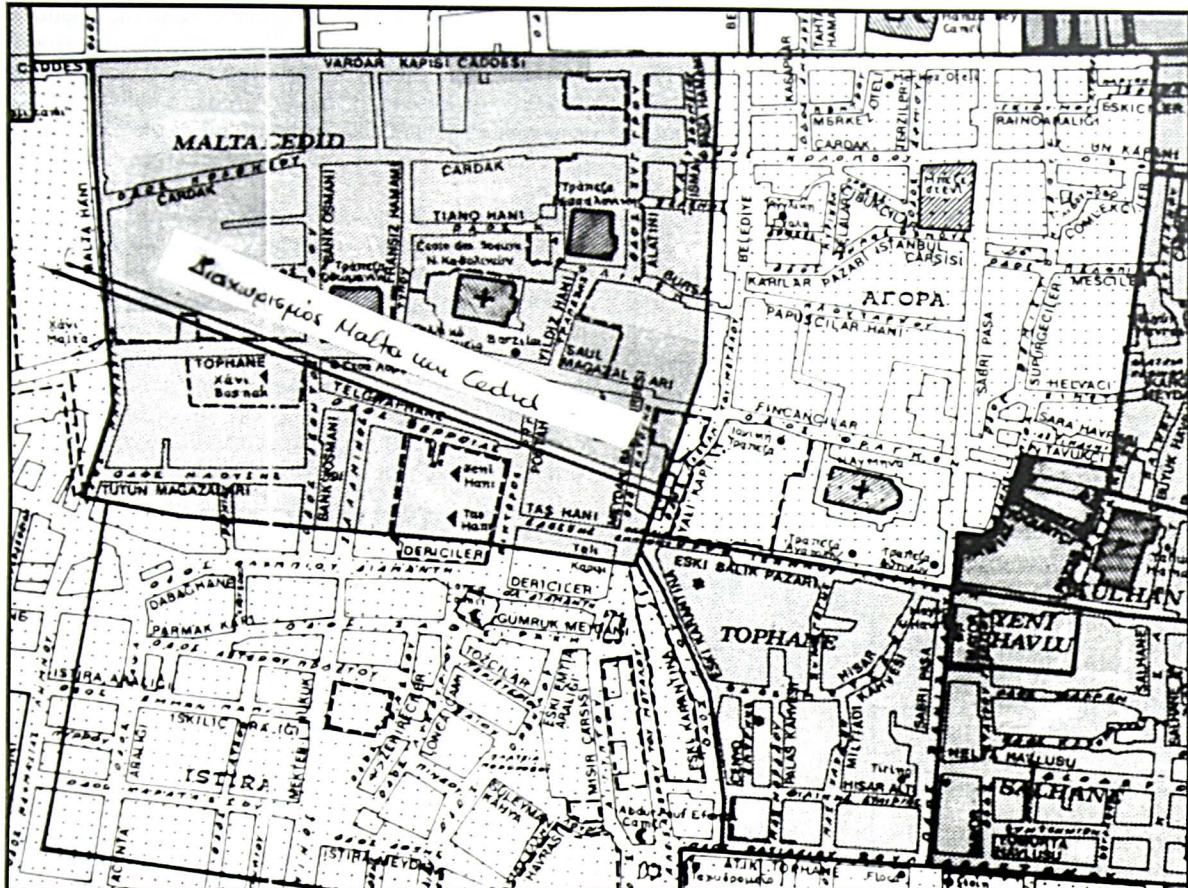

Χάρτης Wernieski. Δημοσιεύτηκε από την Α. Γερόλυμπου (Θεσσαλονίκη 4 - 1994).

τειχών, αφού κάποτε σ' αυτόν ήταν η φραγκορά και υπήρχε ακόμη στα 1880 πινακίδα με την ονομασία του, ως οδού Μάλτας.

Δε γνωρίζουμε βέβαια την ακριβή διάταξη του τείχους που υφίστανταν παραλλήλως, με την οδό Φράγκων. Καθ' όλες όμως τις ενδεξεις, ήγιν του έχουν βρεθεί επί της οδού αυτής. Κατά συνέπεια, η οδός Εδέσσης-Βεροίας έκειτο εκτός του τείχους. Η οδός Φράγκων δηλαδή ήταν παρατείχιος δρόμος μέσα από το τείχος, ενώ η Εδέσσης-Βεροίας (Μάλτας) παρατείχιος δρόμος έξω από το τείχος. Και επι ήταν η φραγκορά.

Η υπαρξη της φραγκοράς σε extra muros περιοχή, κοντά σε πύλες, συμβαδίζει με το γεγονός ότι και η ορινθρορά βρισκόταν έξω από την πύλη της Καλαμαράς.

Διεγράφημός Malta γης Σεριδ.

Σύμφωνα με όλους τους χάρτες που προαναφέρθηκαν, η αρχή της οδού Μάλτας (Βεροιαίς-Εδέσσης) βρισκόταν στη συμβολή των οδών Λέοντος Σοφού και Φράγκων, δηλαδή στο σημείο όπου βρισκόταν η Πύλη του Δακτύλου (Ρατμάκ) και το τέλος της στην Πύλη του Γιαλού. Δυτικώς της Πύλης του Δακτύλου, οι χάρτες του Wermieski και του Eycice δείχνουν ακάλυπτο χώρο. Αρα, η οδός Εδέσσης-Βεροιάς (Μάλτας) είχε σχηματισθεί στο απώτατο παρελθόν, όταν οικοδομήθηκε ο έξω του τείχους διάδρομος, μεταξύ των δύο πυλών, του Δακτύλου και του Γιαλού. Στο σχέδιο της Θεσσαλονίκης που σχεδιάσθηκε για λογαριασμό του πλοιάρχου Gravier d' Ottieres το 1685/1687 αποτυπώνεται με σαφήνεια μια δομημένη λωρίδα γης έξω και κατά μήκος του τείχους του λιμανιού (το παράλληλη με την οδό Φράγκων). Άρα, από τα τέλη του 17ου αιώνα υπήρχε δρόμος που μπορεί να ταυτισθεί με τη μετέπειτα οδό Μάλτας.

Αλλά το χάνι της Μάλτας υπήρχε στα τέλη του 17ου αιώνα. Δεν ξέρουμε την αρχική θέση του και αν συνέπιπτε με αυτήν που είχε στις αρχές του 20ού αιώνα. Τον 18ο αιώνα μνημονεύεται σε αναφορά του Βενετού προξένου, ως ευριστόμενο εντός των τειχών, στη συνοικία που κατοικούσαν πρόξενοι, πιθανότατα στην οδό Φράγκων. Δεν έχουμε άρα λόγο να αμφισβητήσουμε ότι το χάνι της Μάλτας μετακινήθηκε από την εποχή του περιηγητή Χατζή Κάλφα μέχοι το 1916, οπότε και φωτογραφήθηκε η είσοδος

του επί της οδού Φράγκων. Η ταυτόχρονη ονομασία του παρατείχου δρόμου της ψαραγοράς και ως οδού Μάλτας φαίνεται πως συνδέεται με το χάνι, αφού πήγαινε κανείς από τη συνοικία του λιμανιού (Μισίο Τσαρός, Ιστηρά) στο χάνι Μάλτα από το δόρυ της ψαραγοράς.

Η συνοικία της Μάλτας

KΑΙ τώρα ερχόμαστε στο ερώτημα: Ποια ήταν ακριβώς η συνοικία της Μάλτας; Στα τουρκικά αρχεία, όπως έξηγει στο έργο του ο Β. Δημητριάδης, αναγράφονται δύο εβραϊκές συνοικίες «που ονομάζονταν η μία Malta και η άλλη Cedid (=Νέα).» Τα όρια όμως των δύο αυτών συνοικιών δεν ξεχωρίζαν και γ' αυτό πολλές φορές αναφέρονται σαν μία, με την ονομασία Malta-Cedid. Βρίσκονταν νότια από την Εγνατία και έφταναν ως το δρόμο Dabaghane (=Βυρσοδεψείου, Ολυμπίου Διαμαντή).» Η οδός του Βυρσοδεψείου βρισκόταν έξω από τα όρια των συνοικιών Malta-Cedid, σύμφωνα με το χάρτη που παραθέτει ο ίδιος συγγραφέας (σελ. 172, 173).

Ο χώρος που καταλαμβάνουν οι δύο σινοικίες χωρίζεται γεωγραφικά σε δύο μέρη: το ένα βρίσκεται μέσα στο τείχος (της οδού Φράγκων) και το άλλο εκτός. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι οι δύο αυτές γεωγραφικές περιοχές, μία

μέσα στο τείχος και η άλλη έξω από αυτό, αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές συνοικίες, οι οποίες ενώθηκαν σε μία όταν έπεσε το τείχος της οδού Φράγκων, μια και η διάκριση δεν είχε πια νόημα. Οσο όμως υπήρχε το τείχος, η ανάγκη να υπάρχουν δύο διαφορετικές ονοματοθεσίες ήταν προφανής. Η extra muros περιοχή είχε διαφορετικό καθεστώς (λ.χ. το βράδυ οι πύλες έκλειναν).

Αν λοιπόν η οδός φαράδικων-Μάλτας βρισκόταν έξω από το τείχος, πρέπει να υποθέσουμε ότι η extra muros περιοχή ήταν η συνοικία Μάλτα και η εντός των τειχών ήταν η Cedid.

Υπάρχουν άλλωστε και έμμεσες ενδείξεις ότι η Cedid (=Νέα) ήταν νεότερη συνοικία:

Πρώτον, οι συναγωγές που συναντούμε στα τέλη του 19ου αιώνα στις συνοικίες Μάλτα και Cedid ήταν από τις νεότερες συναγωγές, ως προς το χρόνο της ίδρυσης. Θα ήταν μεγάλη σύμπτωση να βρίσκονταν όλες αλλού και να μεταφέρθηκαν στη Cedid. Κατά πάσα πιθανότητα χτίσθηκαν από την αρχή στη συνοικία αυτή, που εποικισθήκε από τις τελευταίες με εβραϊκό πληθυσμό. Οι συναγωγές βρίσκονταν στο βόρειο τμήμα της ενιαίας περιοχής Μάλτα- Cedid και καμία έξω από το τείχος.

Δεύτερο, στην περιοχή έξω από το τείχος της οδού Φράγκων εντοπίζονται μερικά από τα παλαιότερα μουσουλμανικά τεμένη που κατέγραψε ο Β. Δημητριάδης. Τα τεμένη αυτά (Σαλού Κούρδου και Υψηλό Τέμενος) ήταν σχεδόν ή ολοκληρωτικά κατεστραμμένα στις αρχές του Κ' αιώνα, ένδειξη ότι είχε απομακρυνθεί ο μουσουλμανικός πληθυσμός. Πράγματι, η συνοικία της Μάλτας καταγράφεται πλέον ως εβραϊκή.

Αν συνοψίσουμε τα παραπάνω, καταλήγουμε ότι πρώτα χρησιμοποιήθηκε η εκτός των τειχών περιοχή, η οποία ήταν μουσουλμανική συνοικία. Γ' αυτό έχει και παλιά τεμένη. Αργότερα η σύνθεση του πληθυσμού της άλλαξε υπέρ του εβραϊκού στοιχείου και πήρε το όνομά της από το χάνι στο οποίο κατέληγε. Ταυτόχρονα, κατοικήθηκε από Εβραίους και η περιοχή μέσα από τα τείχη και γ' αυτό οι μουσουλμάνοι την ονόμασαν «Νέα».

Η προέλευση της ονομασίας Μάλτα

ΟΙωσήφ Νεζαμά, στο πολύτομο έργο του για την ιστορία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, διασύνει την παράδοση ότι υπήρχε στα 1570 μία φυλακή για δόσους είχαν χρέη, στη συνοικία της Μάλτας. Ο ίδιος κάνει λόγο για την εικόνα ενός πύργου της ίδιας συνοικίας που υπήρχε σε κάποια από τις παλιές συναγωγές. Τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία που παραθέτει, όμως, αφορούν τις συναλλαγές της Θεσσαλονίκης με τη Μάλτα κατά τον 16ο αιώνα. Οι Μαλτέζοι ιτπότες ασκούναν συστηματική πειρατεία σε βάρος των Εβραίων που ταξίδευαν στη Μεσόγειο, τους οποίους συνελάμβαναν ως αιχμαλώτους και τους αντάλλασσαν με βαριά λύτρα.

Οι εβραϊκές κοινότητες, και μεταξύ αυτών η κοινότητα της Θεσσαλονίκης, εξαγόραζαν τους ομιθρήσκους τους αιχμαλώτους, όταν μαλτέζικα καράβια τους έφερναν στην πόλη. Οι απελεύθεροι να μείνουν στη Θεσσαλονίκη για όσο χρονικό διάστημα χρειαζόταν ώστε εργαζόμενοι, ή με άλλο

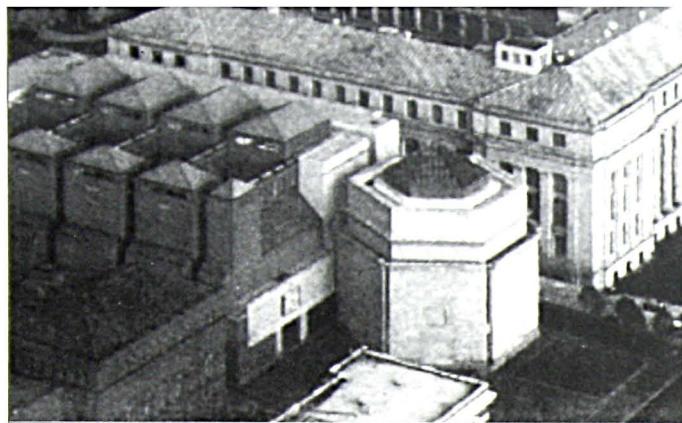
τρόπο, να ξεπλύσουν το χρέος τους στην κοινότητα (IV, 71, III: 121 κ.ε.).

Δεν είναι γνωστή η γεωγραφική θέση του σκλαβοπάζαρου της Θεσσαλονίκης, μπροστάμε όμως να υποθέσουμε ότι βρισκόταν έξω από τα τείχη και ότι θα ονοματοδότησε την περιοχή του. Μια τόσο σοβαρή, με τα μέτρα της εποχής αγορά, δεν ήταν δινατόν να μην αφήσει ίχνη ονόματος. Τόσο η ανταλλαγή των αιχμαλώτων, όσο και η διαμονή των Μαλτέζων, αλλά και η εν συνεχείᾳ προσωρινή διαμονή των απελεύθερων χρειαζόταν τόπο, όπως άλλωστε και η καθεαυτού αγορά των δούλων. Ο Εβλιγά Τσελεμπτή δεν αναφέρεται στο σκλαβοπάζαρο. Περιγράφει όμως τη συνοικία (varos) του λιμανιού με τέτοια λεπτομέρεια ώστε πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότητα να γινόταν εκεί το εμπόριο των δούλων.

Ο πιο πιθανός τόπος για την παραπάνω οικονομική λειτουργία ήταν η στενή οικοδομημένη λωρίδα έξω από και μπροστά στα τείχη της οδού Φράγκων, για την οποία δεν γίνεται λόγος σε κανένα από τα παλαιότερα κείμενα που διαθέτουμε για τη Θεσσαλονίκη της Τουρκοκρατίας. Βρισκόταν κοντά στην αποβάθρα και ανάμεσα σε δύο πύλες. Άλλα ακριβώς αυτή η περιοχή ήταν η συνοικία της Μάλτας! Δηλαδή των Μαλτέζων. Δεν έχουμε υπόψη μας τίποτε για την προέλευση του ονόματος. Ο Χατζή Ιωάννου υποθέτει απλώς ότι η ονομασία προέρχεται από Μαλτέζους ψαράδες, για τους οποίους όμως καμία άλλη πηγή δεν μνημονεύει κάτι. Εξάλλου, είδαμε ότι η συνοικία ήταν αρχικώς μουσουλμανική και έπειτα έγινε εβραϊκή. Μήπως λοιπόν κάτω από την περιέργη ονομασία Μάλτα λανθάνει η ανάμνηση της δουλεμπορίας Εβραίων ναυτικών και εμπόρων από τους Μαλτέζους πειρατές; Μήπως αυτή ήταν η λειτουργία που στο απώτερο παρελθόν (16ο αιώνα) φιλοξενούσε αυτή η συνοικία; Και μήπως τελικά εκεί βρισκόταν το σκλαβοπάζαρο της Θεσσαλονίκης; Μήπως μ' αυτό έχει σχέση ο πινόγος για τα χρέα και ο πύργος που εικονίζοταν στην παλιά συναγωγή; Μήπως αυτές τις φρικαλέες αναμνήσεις, που στο μεταξύ ξεχάσθηκαν, απηχούσαν αυτά τα λεκτικά και εικονογραφικά σύμβολα;

Οπως είχε την καλοσύνη να μου υποδείξει ο φίλος Αλπέρτος Ναρ, οι Σεφαραδίτες Εβραίοι της Θεσσαλονίκης λένε την έκφραση a la kazika de Malta. Kazika είναι το μικρό σπιτάκι και μεταφρικώς το αποχωρητήριο. Ο Νεζαμά στο ιστανοεβραϊκό λεξικό του αποδίδει την έκφραση στο γεγονός ότι το δημόσιο αποχωρητήριο της συνοικίας Μάλτα ήταν από τα πιο βρώμικα της πόλης, λόγω του τύπου των επισκεπτών που δεχόταν σ' αυτήν την πόλιντυχωστή περιοχή. Ο ίδιος προσθέτει όμως ότι η έκφραση λέγεται με πεισμα για τόπο ανύπαρκτο αλλά απεγκλι. Ισως η έκφραση στην αρχική της έννοια, όταν το στύπι που στέγαζε το δουλεμπορίο να ήταν απόμη υπαρκτό, να είχε διαφορετική έννοια. Να εξέφραζε την απέχθεια γ' αυτό το ξεχασμένο πα δεινό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, την αιχμαλωσία από τους Μαλτέζους, τα λύτρα, την εξαγορά.

ΙΟ Δρ. Ειρήνης Α. Χεκίμογλου είναι Διευθυντής του Πολιτιστικού Κέντρου Βορείου Ελλάδος της Εθνικής Τραπέζης

To Mνημείο του Ολοκαυτώματος στην Ουάσιγκτον

Tou z. BRENDAN GILL

*To United States
Holocaust Memorial
Museum στην Ουάσι-
γκτον D.C. άνοιξε τις
πόρτες του στο κοινό τον*

*Απρίλιο του 1993. Το
Μουσείο, είναι αναμφι-
σβήτητα ένα από τα πιο
ενδιαφέροντα κτίρια που
ανεγέρθηκαν στην Αμερι-
κή το τελευταίο τέταρτο
του αιώνα. Σχεδιάστηκε
από το James Ingo Freed
του αρχιτεκτονικού γρα-
φείου της N.Y. Pei Cobb
Freed και Σια.*

Bρίσκεται μεταξύ της 14ης οδού, ανατολικά, της πλατείας Ραούλ. Βάλλενμπεργκ (τέως 15η οδός) (ο Βάλλεν-
μπεργκ ήταν ο Σουηδός διπλωμάτης ο οποίος κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κατόρθωσε να σώσει τις ζωές εκατοντάδων Ούγγρων Εβραίων εκδι-
δοντάς τους σουηδικά διαβατήρια. Εκτελέστηκε από τους Rōssouw) και το νότιο τετράγωνο της Independence Avenue και του National Mall. Το εξωτερικό του πενταόροφου κτιρίου είναι από αισθετόλιθο και τούψλο και αποτελεί μια ανεξάρτητη παρουσία, δροσε-
νωπή και ανασηρή. Πρόθεσή του είναι να διδάξει και όχι να γοητεύσει. Η είσοδος από την 14η οδό, όπου φτάνει η πλειοφυρία των επισκεπτών, αποτελείται από ένα έντονα τοξοειδόν σχήματος λίθινο παραπέτασμα, ανοιχτό προς τον ουρανό, που χρησιμεύει στο να τραβήξει την προσοχή μας πριν κοιτά-
ξουμε την καταπληκτικά επιμήκη και μονότονη πρόσοψη του γραφείου γραφά-
ξεων και εκτυπώσεων.

Στη βόρεια πτέρυγά του το κτίριο συνορεύει με κυβερνητικό κτίριο το οποίο λόγω της ιστορικότητός του δεν μπορούσε να κατεδαφιστεί. Η κυβερνη-
ση το παραχώρησε στο Μουσείο και

μετατράπηκε σε Γραφείο διοικήσεως.

Ένα πλακόστρωτο μονοπάτι διακο-
σιμημένο με ένα απειλητικό μαύρο απσάλινο γλυπτό του Joel Shapiro γεμί-
ζει το χώρο μεταξύ του κτιρίου διοική-
σεως και του Γραφείου γραφάξεων. Η
άποψη του κτιρίου είναι ευχάριστη,
σχεδόν επιβλητική αλλά είναι τυπικό του αρχιτεκτονικού ότι δεν έχει κάνει
κανένα συναισθηματικό σχέδιο.

Μία πτέρυγα του Μουσείου πεντά-
πλευρη στο ύψος του εδάφους και ένα
ημιανεξάρτητο εξάγωνο στο επάνω
μέρος της, προεκτείνεται σε μια αυλή
αλλά δεν δίνει κανένα ορατό σημείο
υποδοχής. Αυτά που θα μπορούσαν να
ήταν πόρτες και παράθυρα είναι σκο-
τεινές εσοχές και αναγνωρίζει κανείς
αμέσως σ' αυτές την ομοιότητα με τάφο
ειδικά με εκείνους τους επιβλητικούς
τάφους των αρχαίων χρόνων οι οποίοι
αποτελούσαν την μετά θάνατον κατοι-
κία, εκτιμάται όχι σαν ένα τέλος ο ίδιος
αλλά σαν μέσον περάσματος μεταξύ
των δύο μορφών άπαρξης.

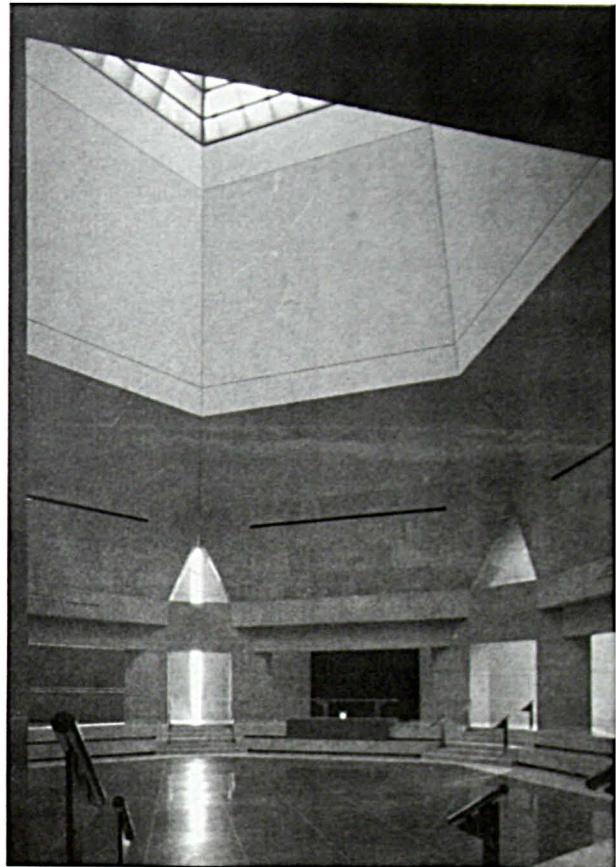
Το μονοπάτι της προσόψεως είναι
επίτηδες αινιγματικό. Πάνω από το
επίπεδο της εισόδου η επένδυση από
αισθετόλιθο δίνει τη θέση της σε γναλί,
τούψλο και ατσάλι χρησιμοποιημένα με
την πρακτική πεζότητα μερικών μεγά-
λων βιομηχανικών επιχειρήσεων. Ετοι-

μιας υπενθυμίζουν ότι η πρόθεση των Ναζί ήταν να χειριστούν τα στρατόπεδα του θανάτου σαν επιχείρηση. Η πρώτη ώλη: άντρες, γυναίκες και παιδιά. Το προϊόν: στάχτη. Το υποπροϊόν: καπνός. Τούψηλοι, με μελαγχολική σκεπή πύργοι πορεύονται κατά μήκος της βόρειας πλευράς του κτιρίου και θυμίζουν την πύλη της εισόδου του στρατόπεδου Μπιλρενάου. Γνάλινα γεφυρώματα μεταξύ αυτής της σειράς των ενωμένων πύργων και του επάνω τμήματος του κτιρίου μιμούνται τις γέφυρες που στο γκέτο της Βαρσοβίας και αλλού είχαν σαν σκοπό, όπως είπε ο αρχιτέκτων Freed σε συνέντευξή του που δημοσιεύθηκε πολι μερικά χρόνια, «να απομονώσουν τον κόσμο από το μυαλό του Ιουναίσμου».

Προσπερνώντας το λιθίνιο παραπέτασμα της 14ης οδού μέσα στον προθάλαμο του κτιρίου δοκιμάζουμε την εμπειρία του πρώτου από διάφορους προκαταρκτικούς (μινητικούς) διαδόμους δεξιά και αριστέρα, που εκτός από την αρχική τους λειτουργία να βοηθούν στον έλεγχο του συνωστισμού των πλήθους, έχουν επίσης σκοπό να μιας «αποσυνάρτουν» από τον καθημερινό κόσμο. Υποσυνείδητα οι διάδομοι αυτοί μπορεί επίσης να κανουν τους επισκέπτες να σκεφθούν τη θηριώδη δραστικότητα με την οποία μέλη ουρανειών που έφταναν ως αιχμάλωτοι στα στρατόπεδα, συγχάριζονταν οδηγούμενοι σε αγέλες δεξιά ή αριστερά στην πορεία προς το θάνατο τους.

Από τον προθάλαμο έχεις τη δυνατότητα να προχωρήσεις στη μόνιμη έκθεση, τις αίθουσες κινηματογάφου, τη βιβλιοθήκη και άλλες εργαταστάσεις και περνώντας από το ένα ή το άλλο από τα πολλά κατώφλια του προθαλάμου συλλαμβάνοντας πόσο καθοριστικά ο Freed έχει βάλει τη σφραγίδα του στο σχέδιο. Και πρέπει να πω πόσο επιτυχώς πέτυχε το σκοπό του να μην κατασκεινεί αιτό που ο ίδιος ονομάζει ένα «ευχάριστο» κτίριο. Αντιθέτως πρόκειται για ένα «αυστηρό» κτίριο που επιβάλλει τις αξώσεις του σε επισκέπτες, που δεν συναντάται συχνά σε θεμούς που προσπαθούν να ελκύουν τουρίστες.

Τυπικά, ο πελάτης του Freed ήταν το United States Holocaust Memorial Council που αποτελείται από πολλά μέλη και που βοήθησε να συγχεντρωθεί σχεδόν όλο το ποσόν των 168.000.000\$ που χρειάστηκε για την κατασκευή του κτιρίου. Δεδομένου του άδικου γεγονότος που ενέπνευσε τη δημιουργία του Μονσείου το πρόγραμμα της κατασκευής του ήταν αναπόφευκτο να είναι φοβερά περίπλοκο. Έπρεπε το Μονσείο να είναι μια έκθεση που θα δώσει δραματική διάσταση στα εκατομμύρια εγκλήματα που έγιναν στο όνομα της «τελικής λύσης» - μια δραματοποίηση που έχει σκοπό να προκαλέσει στους επισκέπτες αισθήματα θυμού και λύπης

και ακόμη ίσως (αργοπορημένα ωστόσο και συνειδητά καταπιεσμένη) μια επιθυμία για ανταπόδοση του κακού (απονομή δικαιοσύνης). Ή έπρεπε να είναι κάτι «φυγαδιμότερο», κάτι λιγότερο εμπαθές και περισσότερο συμβατικό σε ιστορικές χρονικές περιόδους - ένα αρχείο ονομάτων, ημερομηνών και τόπων στο οποίο μαθητές και απόγονοι των θυμάτων του Ολοκαυτώματος θα μπορούν να προστρέψουν για να βρουν πληροφορίες; Έπρεπε να χρησιμεύσει σαν ένα είδος ναού, αφερούμενος στα αισθήματα αλλά όχι συνδεδεμένος με κάποιο ειδικό κοινό; (εκατοντάδες χιλιάδες μη Εβραίων-Τσεγγάνων, ομοφύλοφιλων, ανάπτηρων και αδιναμων ανθρώπων-κάηκων επίσης στους ναζιστικούς φυρνούς). Αδρά τοποθετημένο, έπρεπε να είναι μια αφορμή για ανάμνηση που προκαλεί οδινή για τους ηλικιωμένους ή όπως λέγεται στην καθομιλουμένη μία «διδακτική εμπειρία» για τους νέους;

Το περίπλοκο του σκοπού μεταφρασμένο σε αρχιτεκτονικό πρόγραμμα προκαλεί έλλειψη συνέπειας στο σχέδιο. Άλλα ο Freed επέβαλε στο αρχιτεκτονικό σχέδιο συνέπεια και τη δική του άποψη που κατέληξε να είναι σε υπηρό βαθμό συγκινησιακή. Μόλις ανέλαβε το έργο ο Freed

επισκέφθηκε έναν αριθμό στρατοπέδων συγκέντρωσης και στρατοπέδων θανάτου. Γεννημένος στο Έσσεν ο ίδιος δραπέτευσε από την «τελική λύση» των Ναζί το 1939, λίγο πριν ξεπάσει ο πόλεμος. Ήταν εννέα ετών. Μέσω της Ελβετίας και της Γαλλίας η οικογένειά τους (ο ίδιος, ο γονείς και η αδελφή του) έφτασαν στην Αμερική και βρήκαν καταφύγιο σε συγγενείς στο Σικάγο. Παρότι ο Freed δεν υπήρξε ποτέ ένας συντηρητικός Εβραίος (χαρακτηρίζεται τον εαυτό του άθεο) κατά τη διάρκεια που σχεδίαζε το Μουσείο ένιωσε να του ξαναγεννιούνται μνήμες από την πολιτιστική κληρονομιά της παιδικής του ηλικίας και μερικούς από τους παραλόγους φόβους - περιλαμβανομένης και της αιματηρής νύχτας και Κρυστάλλων το 1938, οι οποίες την κυρίευσαν. Οι μνήμες αυτές τον έκαναν να δημιουργήσει αυτό που φαίνεται τόσο μεταφορική έννοια στο κτίριο. Φοβήθηκε ότι ανάγκαζε το κτίριο να μιλήσει με τη δική του φωνή και τέλος το άφησε να μιλήσει μόνο του. Υπήρξε επιφυλακτικός με τα σύμβολα. Λέει ότι οι επισκέπτες θα είναι ελεύθεροι να βρουν ή να μη βρουν μεταφορικές έννοιες.

Καθώς προχωρούμε μέσα στο επίτηδες μη ελκυστικό κτίριο νύχτες δέους μας χτυπούν σαν χαστούκι στο πρόσωπο. Με αυτό το χαστούκι ο

Freed τραβά βίαμα το Ολοκαύτωμα από το παρελθόν, το αποσπά, μπορεί να πει κανές, από την Ιστορία και μας προετοιμάζει να το δούμε εκ νέου σαν αυτό που είναι και που ήταν πάντα: η συνέπεια ενός αρχέγονου ελαττώματος στο χαρακτήρα, για το οποίο κολακεύουμε τον εαυτό μας από καιρού εις καιρόν ότι έχουμε βρει τη θεραπεία αλλά που απ' ότι φαίνεται δεν υπάρχει θεραπεία. Για περίπου μισό αιώνα οποτεδήποτε και οποιδήποτε οι άνθρωποι πρότειναν ένα κτίριο για το Μουσείο του Ολοκαυτώματος, μερικοί καλοπροάρτεροι (μη εξαιρουμένων των παιδιών και των εγγονιών των θυμάτων του Ολοκαυτώματος) επιχειρηματολόγησαν ότι τέτοια Μουσεία δεν πρέπει να κτίζονται και συχνά μια από τις αιτιολογίες που δίνονται ήταν ότι το γεγονός (του Ολοκαυτώματος) ήταν ένας μοναδικός παραλογισμός που δεν πρέπει να επαναληφθεί. Τώρα ξέρουμε ότι δεν υπήρξε τίποτε παράλογο σχετικά με το Ολοκαύτωμα. Ο τερατώδης «εθνικός καθαριός» που συμβαίνει τώρα στα Βαλκάνια μάς καθιστά έντονο κάθε μέρα πόσο λίγο τολμάμε να ξεχάσουμε το παρελθόν και πόσο κινδυνεύουμε αν, πασχίζοντας τίμια να μην το ξεχάσουμε, ταλαντεύομαστε στο καθήκον που το Μουσείο του Ολοκαυτώματος μας ενθαρρύνει να εκπληρώσουμε: το να αντιμετωπίζουμε και να καταπολεμούμε τις περιστάσεις στις οποίες ολοκαύτωμα του ενός ή του άλλου είδους εξακολουθούν να αναδύονται μέσα στη δομή των κυβερνήσεων σ' όλο τον κόσμο.

Κάτω από τη σφραγίδα πεποίθηση ότι η ύπαρξη ενός Μουσείου Ολοκαυτώματος ποτέ δεν ήταν τόσο ενδεδειγμένη όσο τώρα ο Freed δημιούργησε ένα κτίριο που, παρότι ενσαρκώνει ένα ειδικό γεγονός του παρελθόντος, είναι επίσης η ενσάρκωση περιστικών συγχρόνων ανησυχιών. Πρόθεσή του δεν είναι να είναι εύκολος για τους επισκέπτες αλλά ειλικρινής. Εκτός από μια ηλιόλουστη βρύσιοθήκη στο επάνω πάτωμα, η οποία προορίζεται χωρίς για τους μαθητές, δεν μας απαλλάσσει σε κανένα άλλο σημείο από την ψυχολογική ένταση που προκαλείται με τη χρήση συμβατικών οικοδομικών υλικών-τούβλων, ατσαλιού, πέτρας και γυαλιού- κατά τρόπο σχεδόν πάντοτε αντίθετο απ' ότι περιμένουμε. Η μεγάλη Αίθουσα των Μαρτύρων δεν είναι, για παράδειγμα, η απλή αίθουσα ορθογώνιου όγκου όπως νομίζουμε εκ πρώτης όψεως. Υπάρχουν ανεπαίσθητες, αποπροσαντολιστικές διαγώνιες γραμμές απ' άκρου εις άκρον: στο πάτωμα, που μοιάζει να έχει σπάσει από κάποια προηγούμενη καταστροφή, φυσική η προκληθείσα από τον άνθρωπο, σε ένα αχανές κλιμακοστάσιο που στενεύει ανησυχητικά καθώς ανεβαίνεις, στους τούβλινους τοίχους που μοιάζουν με σωφρονιστήριον και στον φρεγγίτη που αποτελεί την κορυφή του κτιρίου. Ο σκελετός του φρεγγίτη είναι ένα υπερβολικό παραβολειδές εκ περιστροφής που ελίσσεται από τη μια

άκοη της σκεπτής ως την άλλη σαν τη φαραονικαλία κάποιου τεράστιου φαριού και τα καρδιώ τζάμια που συνδέονται μ' αυτόν τον σκελετό σε ανώμαλες γωνίες, μοιάζουν με λέπια φαριού αφύσικα στραβά.

Το αίσθημα του να μη νοιώθεις άνετα στο οποίο εισαχθήκαμε στην Αίθουσα των Μαρτύρων πολλαπλασιάζεται καθώς προχωρούμε στη μόνιμη έκθεση, που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των β', γ' και δ' ορόφων. Συνοδευόμενη από τανίες επικαίριων και φωτογραφίες που σε αρρωσταίνουν σήμερα όπως και όταν πρωτοήλθαν στο φως, η έκθεση περιλαμβάνει εκατοντάδες αληθινά αντικείμενα, όπως πέτρες πλακόστρωτου από το Γκέτο της Βαρσοβίας, βαγόνια μεταφορών ενός από τα τρένα θανάτου που μετέφεραν Εβραίους στην Τρεμπλίνκα, κίτρινο άστρο του Δαυίδ και πορφυρά τρίγυρα για τους μάρτυρες του Ιεχωβά. Σε πανομοιότυπο της πύλης εισόδου στο Αουσβίτς αναπαρίσταται το μήνυμα που χαιρέτιζε τα θύματά του «Arbeit Macht Frei» (η εργασία σε απελευθερώνει). Σε μία τετράγωνη αίθουσα ύψους τριών ορόφων σε μια γωνιά της έκθεσης είναι τοίχοι καθ' ολοκληρώσιαν καλυμμένοι από περισσότερες από χίλιες φωτογραφίες των κατοίκων του μικρού λιθουανικού shtetl (τυπική Εβραϊκή Κοινότητα της Ανατολικής Ευρώπης) του Ejszyszki. Οι φωτογραφίες δείχνουν τους κατοίκους του χωριού στη δουλειά και το παιχνίδι, σε picnic, σε μπαρ μιτσβά και σε μαθητικές τάξεις το Πουρόμ. Το 1941, μέσα σε διο μέρες, οι Ναζί πολυβολιστές τους εξόντωσαν (οι φωτογραφίες συλλέχτηκαν με μεγάλη δυσκολία επί σειρά ετών από την Yaffa Sonenson Eliach, τώρα καθηγήτρια στο Κολλέγιο του Μπρούκλιν. (Στα τέσσερά της χρόνια ήταν ένας από τους 29 επιζήσαντες της σφαγής).

Αφήνοντας το σκοτεινό σπήλαιο της μόνιμης έκθεσης αναρριχείται κανείς πού να στραφεί για ψυχική ανακούφιση. Σ' αυτό το σημείο ο Freed εκτέλεσε το πιο αξιοσημείωτο δεξιοτέχνημά του: την Αίθουσα Μνήμης, μία θολωτή αίθουσα από ασβεστόλιθο που καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη αναλογία του εξαγώνου που υφίστανται στην Πλατεία Ραούλ Βάλλενμπεργκ. Ο θόλος της αίθουσας αποτελείται από έναν απέραντο φεγγίτη. Άλλοι φεγγίτες, που βρίσκονται πάνω από έναν στενό διάδρομο, ή στεγασμένο χώρο περιπάτου, περικλείοντας την περιμέτρο της αίθουσας, φίχνουν ένα έμμεσο, αιθέριο φως πάνω στους τοίχους και στο πάτωμά της. Κάτω από το θόλο, οι έξι πλευρές της αίθουσας μοιάζουν να μην αργίζουν η μια την άλλη. Στενές κάθετες γυάλινες σχισμές, ορατές από τριγωνικές εγκροτές, τις χωρίζουν κάνοντάς τις να φαίνονται ότι αποτελούνται από επιπλέονσες πλάκες. Παρότι είναι λευκές θυμίζουν τη θέση που οι πλάκες του Νόμου κρατούν στην αρχαία εβραϊκή παράδοση του Κόδιμου. Πέτρινα σκαλοπάτια περιστοιχίζουν την αίθουσα και χρησιμεύουν επίσης

σαν καθίσματα - για μια ακόμη φορά κάτι που μας θυμίζει συνήθειες αρχαίων καιρών.

Αναμένεται ότι οι επισκέπτες θα θελήσουν να αφιερώσουν σημαντικό χρόνο στην Αίθουσα διαλογιζόμενοι ή προσευχόμενοι. Δεδομένου ότι πρέπει επίσης να επληρώσει το σκοπό για τον οποίο τη σχεδίασε ο Freed, η αίθουσα έχει έναν απόκοσμο αέρα του ιερού, του όσιου που παρότι είχε σχεδιαστεί με την πρόθεση να υπηρετήσει έναν μη δογματικό θρησκευτικό σκοπό, είναι σίγουρα ένας ναός, μια λέξη της οποίας η έννοια της φίζεις, όπως μιας έρχεται στη μνήμη, είναι «σκηνή», και συγκεκριμένα εκείνη η σκηνή την οποία ο Εβραϊκός λαός κοινβαλούσε στην έρημο και χρησιμοποιούσε σα ναό. Η Αίθουσα Μνήμης είναι η κορωνίδα του επιτεύγματος του Freed στο σχεδιασμό αυτού του κτιρίου. Δεν έχει κανένα λόγο να φοβάται ότι οι επισκέπτες δεν θα επιτύχουν να βρουν σ' αυτό μεταφορές απώλειας και παληγοριάς ανάλογων με τις ανάγκες τους.

[Το άφθο και οι φωτογραφίες αναδημοσιεύονται από το περιοδικό Dialogue, τεύχος 103-1/94. Ο Brendam Gill είναι πολύνικης θεατρικός συγγραφέας, δημιουργός, δοκιμαστής, βιογράφος και δραματικός κριτικός. Συγγράφει τον με μεγάλη κινηλοφορία βιβλίον «Here at the New Yorker», συνεργάστηκε επί σειρά ετών με το περιοδικό «The New Yorker». Η μετάφραση έγινε από την κα Μπέλλα Ααρών.]

Ένα Γιαννιώτικο Προικοσύμφωνο (Κετούμπα) του έτους 1866

Το παρακάτω Γιαννιώτικο Προικοσύμφωνο
του 1866 έχει δημοσιευθεί
στο περιοδικό «Σαριδόν Παλίτ»
(«Απομεινάρι») από τον αείμνηστο Αρχιρραβίνο Αλεξανδρείας
Ιακώβ Τολεδάνο, μεταφράστηκε δε στα ελληνικά
από τον κ. Ισαάκ Μπατή.

«Με καλή τύχη, στο γαμβρό και τη νύφη και σε όλους
μετους Ισραηλίτες, Αμήν.

Την παρασκευή του Σαββάτου του έτους 5620 από
κτίσεως κόσμου και 1798 χρόνια από την καταστοριή του
Μπεθ-Αμιηδάς (Ναού) που είθε να ξαναχτιστή στις ημέρες
μας και στις ημέρες όλων των Ισραηλίτων, εδώ στην αγία
Πόλι των Ιωαννίνων, εδρευομένη από τα νερά της λίμνης
και των πηγαδιών, πιστοποιώμει οι κάτωθι
υπογεγομένοι, πως ο εκλεκτός νεαρός Ματαθίας γυιός
του Μακαρίτου Μιχαήλ Ματαθία, εδήλωσε στην
αγαπημένη του Παρθένα Σλάμια κόρη του αξιοτίμου Ελία
Μάτσα, ο Θεός να τον έχει καλά.

Έσω σύνηγρός ήνων κατά το θρήσκευμα του Μωυσέως
και του Ισραήλ και εγώ αναλαβαίνω με τη βοήθεια του
Θεού να σε εξινηρητώ, τρέφω, ντύνω κ.λπ.

Αυτή είναι η προίκα (Μόαιρ) που έφερε η νύφη στο
γαμβρό σε μετρητά φούχα και κοσμήματα, τα οποία
εξετύγησαν οι εκτιμητές της κοινότητος (για να πληρωθεί ο
φόρος). Μετρητά: 120 γρόσια, 3 δώρα αξίας 380 γρόσια,
για την πρώτη φροεσιά 599 γρόσια, 1 μαντήλι
χρυσοκεντημένο 20 γρόσια, εσώβρακα 40 γρόσια, 1
σενδόνι μπιμπιζάρενα 30, μια κεντημένη μαξιλάρα 75
γρόσια, μία μαξιλάρα άσπρη χωρίς μαλλί 6 γρόσια, ένα
πάτλωμα Σύρου 50 γρόσια, 6 φροέματα 150 γρόσια, ένα
φρόεμα από ιντάνια 5 γρόσια, 2 με μαντζουράνα 100
γρόσια, 1 πιτλέ (γιλέκο) ασημοκεντημένο 70 γρόσια,
ατμάνια (Σαλβάρια) ιντιάνα 35 γρόσια, 1 τιμάν 80 γρόσια,
1 ντλαμά ιντιάνα 35 γρόσια, ένα από φανέλλα 75 γρόσια, 2
ποδιές μαντζουράνα 220 γρόσια, 1 σάκο με γούνα 200
γρόσια, 1 φλοκοτή (προσόφυτο), ένα ζευγάρι παπούτσια, 5
μαντήλια, 3 ζευγάρια τσουνέπια (χάλτες), 2 ζώνες
χρυσοκεντημένες 100 γρόσια, μια κασέλα (μπαούλο) 100
γρόσια, ένα τσόλι (χαλί) δώρον και την ευλογία του Θεού.
Εν όλω η προίκα ανέρχεται σε 1930 γρόσια σε νόμιμα της
του υψηλότητος βασιλέα μας Σουλτάνου Αβδούλ Αζίζ».

Έπονται οι υπογραφές των μαρτύρων:

Ματαθία Μωσέ Δαβίδ καθαρός Σειφαραδί, Σαμουνέλ Ισχάκ

Επακολουθεί δήλωσις του γαμβρού, ενώπιον μαρτύρων
ότι βρήκε την σύζυγον «κάπτον ακειδωμένον, πηγάδι
εσφραγισμένο» όπως όλες οι κόρες των Ισραηλίτων, οι
κορεάθρι και οι ηθικές. Να δώσει ο Θεός σπέρμα και να
ζήσουν πολλά χρόνια και στις ημέρες τους και στις ημέρες
μας να έλθει ο ελευθερωτής να μας λυτρώσει Αμήν. Τούτο
βεβαιώθηκε ως έγγυδο και ασφαλές. Οι μάρτυρες:
Ματαθία Μωσέ Δαβίδ, Γεούνα Μωσέ.

Την επομένη του γάμου και εφόσον, επισφραγισθεί οι
πλησιέστεροι συγγενείς (συνήθως γυναίκες) το
διεπίστωσαν, καλούσαν τους συγγενείς να γιορτάσουν το
κόψιμο της μπακλαής (Μπακλαβά) και ο γαμβρός και οι
μάρτυρες υπέγραψαν.

(Τούτο για να μη δώσουν στο γαμπρό το δικαίωμα να
ζητήσει διαζήνιο παρθενίας. Σε μερικούς γάμους
αργότερούς τους, το κόψιμο του μπακλαβά, έως ότου,
επισφραγισθεί ο γάμος).

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουφμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

Τα αποκαλυπτήρια
του Μνημείου
από τον δημαρχεύοντα
αντιδήμαρχο κ. Ν. Μπαλή

Ο Εβραιϊσμός της Ελλάδος

τίμησε τη μνήμη των Εβραίων της Καστοριάς

Την Κυριακή 13 Οκτωβρίου 1996 έγινε στην Καστοριά τελετή των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου Θυμάτων Ολοκαυτώματος, με τη συνεργασία του Δήμου Καστοριαίων. Το Μνημείο ανηγέρθη στην οδό 15ης

Μεραρχίας, τόπο που αποτέλεσε την αρχή του τέλους των Εβραίων της Καστοριάς. Εκεί, οι Ναζί, στις 24 Μαρτίου

1944, συγκέντρωσαν τον εβραϊκό πληθυσμό πριν από την εκτόπισή του στα στρατόπεδα εξοντώσεως. Εκεί, ο Εβραιϊσμός

της Ελλάδος, 52 χρόνια μετά, τοποθέτησε το Μνημείο του Ολοκαυτώματος ώστε το μήνυμα των αδικοχαμένων Εβραίων της Καστοριάς να μείνει άσβεστο στην

Ανθρωπότητα: «Ποτέ πια».

Το Μνημείο Θυμάτων Ολοκαυτώματος

Hτελετή ξεσήνησε με επιμημόσυνη δέση στη μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος από τον θρησκευτικό λειτουργό της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου κ. Μωρίς Φρανσές. Ακολούθησε ο χαιρετισμός του δημαρχεύοντος αντιδήμαρχου κ. Νίκου Μπαλή και στη συνέχεια οι ομιλίες της και Μτέρρης Ναζίμια, πρόεδρου της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος, η οποία κατέρρευ από την Καστοριά, το γεν. γραμματεά του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνη, του Νομάρχη Καστοριάς κ. Γεω. Καπαχτοή, του πρέσβη του Ισραήλ (ομιλία την οποία ανέγνωσε η κα Στ. Μποριτόλη), και τέλος του ιπουργού Μακεδονίας-Θράκης κ. Φύλιππου Πετούλικου. Ο κ. ιπουργός, που ήρθε από τη Θεσσαλονίκη στη γενέτειρά του Καστοριά, μίλησε για τη σημασία της ανέργοτης Μνημείων, για το μήνυμα που ο Εβραιϊσμός της χώρας και η γενά του Ολοκαυτώματος οφείλονταν να μεταδώ-

σουν στη νέα γενιά, ενώ με ιδιαίτερη σηρπίνηη αναμφέψιμη στον εκτοπισμό των Εβραίων της πόλης, αλλά και στην τραγική εμπειρία της και Μτ. Ναζίμιας και στο βψύλιο της.

Για να τιμήσουν το γεγονός, 350 Εβραίοι απ' όλες τις Ισραηλιτικές Κοινότητες της Ελλάδος, αλλά και Εβραίοι Καστοριείς που ζουν στο εξωτερικό, ταξίδεψαν στην Καστοριά προερεύμενο να παραστούν στα αποκαλυπτήρια του Μνημείου. Προς τιμήν των εκπροσώπων του Ελληνικού Εβραιϊσμού, το απόγευμα του Σαββάτου 12.10.96, ο Δήμος Καστοριάς οργάνωσε εκδήλωση στο Πνευματικό Κέντρο.

Την αποκάλυψη του Μνημείου έκανε ο δημαρχεύων αντιδήμαρχος κ. Ν. Μπαλής και ακολούθησε κατάβηση στεφάνων από τον ιπουργό Μακεδονίας-Θράκης, το Νομάρχη Καστοριάς τον αντιδήμαρχο, εκ μέρους του πρέσβη του Ισραήλ, τον πρόεδρο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μαΐζ, το Δήμαρχο του Άργους Ορεστικού ιατρό κ. Ζαχό, τον κ. Λεωνίδα Γκουρκουλίτσα από την

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας στο Αουσβίτς

Στις 23 Οκτωβρίου 1996 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κων. Στεφανόπουλος, επισκέφθηκε το Αουσβίτς. Ο κ. Στεφανόπουλος ξεναγήθηκε στις αιθουσές με τα όγανα των βασανιστών, στους φούρνους, αλλά και τον τοίχο των εκτελέσεων. Έκει, φανερά συγκινημένος, κατέθεσε ένα δάφνινο στεφάνι ως ελάχιστη απόδειξη της ευγνωμοσύνης των ελληνικού λαού.

Στο βιβλίο των επισκεπτών έγραψε:

«Ενας φρικτός τόπος. Ένας τόπος ψυχικού και σωματικού βασανισμού. Τόπος εξαθλίωσης και θανάτου. Τόπος μαρτυρίου, τόπος ιερός. Αιώνια κατάρα και καταδίκη των ενόχων, αιώνια η μνήμη των αθώων θυμάτων. Υποκλινόμεθα με κατάνυξη, μπροστά στις σκιές των όσων βασανίστηκαν και πέθαναν σ' αυτόν τον χώρο».

Στο Αουσβίτς. «Τόσοι πολλοί άνθρωποι, έκαναν τόσα πολλά και φρικτά εγκλήματα» δήλωσε κατά την επίσκεψή του στο στρατόπεδο συγκέντρωσης ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος.

Από αριστερά: ο αντιδημάρχος κ. Ν. Μπαλλής, ο πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. κ. Ν. Ματζ, ο υπουργός Μακεδονίας-Θράκης κ. Φ. Πετσάλικος, ο νομάρχης Καστοριάς κ. Γεωρ. Καπαχτσής.

Πανελλήνια Ένωση Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης, τον κ. Μπένυ Ελάιας εκ μέρους των Ισραηλιτών Καστοριαίων του εξωτερικού, ο οποίος είναι γιος του τελευταίου προέδρου της Εβραϊκής Κοινότητας Καστοριάς Καλέφ-Ελιάου και σήμερα ζει στις ΗΠΑ, καθώς και τους κ.κ. Καρολίνα Καμιχή και Μίνω Μορδοχάι εκ μέρους του Συλλόγου Απογόνων Θυμάτων Ολοκαυτώματος.

Τηρήθηκε ενός λεπτού σιγή στη μνήμη των θυμάτων και απολούθησε η ανάρρουση του εθνικού ύμνου από τη μπάντα του Δήμου.

Το μαρμάρινο μνημείο, το οποίο φιλοτέχνησε ο γλύπτης κ. Γιώργος Χουλιαράς, έχει την επιγραφή «Στη θέση αυτή, στις 24 Μαρτίου 1944, οι Ναζί σιγκέντρωσαν τους 1000 Εβραίους της Καστοριάς. Τους μετέφεραν στα κορματόρια θανάτου του Αουσβίτς (Πολωνία). Επέστρεψαν μόνο 35 επιζήσαντες». Και δίπλα από το Μνημείο, με χρυσά γράμματα, σε μια πλακέτα, αναγράφονται τα λόγια της Ρεγγίνας Κοέν η οποία δεν ξύρισε ποτέ πίσω. Για την ιστορία της επιγραφής αυτής, διαβάζουμε από το βιβλίο της Μπέρδους Ναζίμια «Κραυγή για το αύριο» (σελ. 47): «... Σ' αυτές τις φρικτές στιγμές η πρώτη μου εξαδέλφη, Ρεγγίνα Κοέν έγραψε στον τοίχο του Γκέττο μιας ένα μήνυμα στη συμπαθήτριά της Τασίτσα Βαλαλά (αυτή καθόταν στο διπλανό σπίτι κι οι Βαλαλά ήσαν κάτοικοι του κτιρίου του Γκέττο τότε που το ξαν επιτάξει οι Γερμανοί). Κι έλεγε το μήνυμα τα εξής: «Τα σίτσα μου, όταν διαβάσεις αυτά τα λόγια, δε θα υπαρχουν πια στη ζωή. Θα μ' έχει φάει η ξενιτιά. Χίνε για μένα ένα δάκρυ. Αν ξω ή αν πεθάνω».

Αυτό μου το διηγήθηκε η Τασίτσα η ίδια, τώρα πρόσφατα. Η Τασίτσα το ξει μάθει πλέον απ' έξω το μήνυμα της Ρεγγίνας, κι απ' ότι μου είπε η ίδια, δεν άφηνε επί χρόνια τη μάνα της να βάφει τον τοίχο αυτόν, για να τον βλέπει και να θυμάται τη Ρεγγίνα, που δεν επέστρεψε ποτέ πια...».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

70 χρόνια από την ίδρυσή του

Από ένα ανέκδοτο κείμενο του ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

Εβδομήντα χρόνια από την ίδρυση και ενενήντα χρόνια από τη λειτουργία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έκλεισαν το 1996. Στο περιοδικό «Πνευματική Ζωή» (τεύχος Νοέμβρη-Δεκέμβρη 1996) δημοσιεύτηκε ένα ανέκδοτο κείμενο του λογοτέχνη της Θεσσαλονίκης, του αείμνηστου Γιώργου Ιωάννου, από το οποίο αναδημοσιεύουμε μερικά αποσπάσματα:

Hίδρυση του Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη το 1926 δεν ήταν υπόθεση, που μπορούσε να ενδιαφέρει ζωηρά εκείνη τη στιγμή, τους πολυάριθμους πρόσφυγες. Στοιβαγμένοι ακόμα οι πιο πολλοί σε σχολεία, εκκλησίες ή και σε παρατήγματα έζαμιναν αγώνα για κανένα σπιτάκι του εποικισμού ή ανταλλάξιμο. Καλά-καλά δεν είχαν τόπο για να πλυθούν και να μαγειρέψουν, όχι για να βάλουν τα παιδιά τους να διαβάσουν και να γράψουν. Μα και οι επιφύλακτοι Μακεδόνες της υπαίθρου δεν ήταν σε καλύτερη μοίρα. Μένουν οι εντόπιοι Θεσσαλονίκεις, οι ονομαστοί «μπαγάτηδες» και οι Εβραίοι. Οι πρώτοι ανταποκρίθηκαν κάπως. Τους δεύτερους τους ενδιέφεραν μόνο τα ξένα σχολεία και το εμπόριο. Ήταν άλλωστε κι εκείνα τα φορεδά δίδακτρα, τα οπάνια και πανάκριβα βιβλία, το πήγανε-έλα στην άλλη θέση της πόλης. Βέβαια, κοντά στη βίλλα Αλλατίνη, όπου στεγάστηκε το πρώτο Πανεπιστήμιο, τερμάτιζε το τραμ της κάτω γραμμής. Εκεί βρισκόταν το περίφημο Ντεπώ, η αποθήκη δηλαδή των τραμ. Τα εισιτήρια όμως ήταν ακριβά για φοιτητές και η απόσταση μεγάλη. Παρόλα αυτά συγκεντρώθηκαν μερικές δεκάδες - ανάμεσά τους και ο μετέπειτα ιστορικός Απόστολος Βακαλόπουλος - που χώρεσαν άνετα στις αίθουσες της ιστορικής βίλλας όπου οι Νεότονοι είχαν φιλακίσει το 1909 το φορεό και τρομερό σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ, που εκτός των άλλων, είχε και τη συνήθεια να τρέφει κότες μέσα στις αίθουσες.

Στις αίθουσες αυτές λειτούργησε την πρώτη χρονιά το Πανεπιστήμιο. Απ' τον άλλο χρόνο όμως μεταφέρθηκε στο επί της οδού Εθνικής Αμύνης ωραιότατο κτίριο, όπου στεγάζεται σήμερα μέρος μόνο της Φιλοσοφικής Σχολής.

Με την ειρήνη άρχισε κι η ανοικοδόμηση του νέου Πανεπιστημίου πάνω στο εβραϊκό νεκροταφείο. Η θέση του

παλιού κτιρίου ήταν, θαρρείς, εξεπίτηδες διάλεγμα σχόταν στο κέντρο της πόλης και συγχρόνως συντά έβραίκα μνήματα, μια έκταση τεράστια, που θα σε άνετα να χτιστεί μια μεγάλη επαρχιακή πόλη. Ο δεν ξεθάβουν τους νεκρούς. Αιώνες απλωνόταν τα ταφείο τους έξω από τα τείχη τα ανατολικά, εκεί στης Καλαμαριάς, στο Συντριβάνι. Η τεράστια αυτή περιβάλλοταν από έναν ζήλιο μαντρόποιο, μικρό σινικό τείχος, που ανέβαινε δεξιά όλο τον για τις Σαράντα εκκλησίες, κατηφόρηζε από τους Χριστούς, του Πετζίκη και τη Δόξα κι έκλεινε από κάτιον Αγία Φωτεινή. Άραια και πού υπήρχαν φανοστάτε ζόλαμπτες. Οι τάφοι, ύστερα από τόσα χρόνια, ήταν τόποτε το αποκρυπτικό. Οι ταφόπετρες ήταν όλοι με γλυκούς χρωματισμούς. Οταν ήταν ωραίος ο πολύς κόδιμος έκαμψε τη βόλτα του εκεί πέρα. Τη ζευγαρότητα μάζεινταν κυριώς, στο πισω μέρος της πιστημάτων, όπου ήταν κάτιον ιδιότητα μνήματα. Οι την περιοχή αυτή την έλεγαν «χολέρα». Άλλο είναι αυτό να το διαβάζεις, κι άλλο να σου το λένε οι Εβραίοι. Εκεί ήταν θαμμένοι όλοι οι Εβραίοι πάπει από χολέρα το '11 και το '13. Άλλα αυτό πιέζονταν τα αθώα ζευγαράκια; Πάνω στη «Χολέρα τώρα χτισμένη» η Νομική Σχολή. Εκεί, πάλι, που βριθεί Φυσικομαθηματική και η Ιατρική, με το πλακόστρωτο αύλιο, ήταν το γήπεδο του «Ηφασλή». Από την κάτιον κολλήτο κι αυτό, βρισκόταν το γήπεδο του ΠΑΟΚ. στηρίζεται η Θεολογική Σχολή. Σπάνια αντιθέση. Δύο δηλαδή, από δω κι οι εκεί, σαν φτερούγες, στη Πανεπιστήμιο και πίσω από όλα αυτά η απεραντή λη. Οταν είχε ποδόσφαιρο, πετούσαμε από τις φεονδάνια. Τελικά όμως το Πανεπιστήμιο απλώθηκε έσβησε όλα.

Άλλα προτού αφίσει να χτίζεται η Πανεπιστημιακή στην άλλη άκρη του νεκροταφείου θεμελιώθηκε το μείο ΑΧΕΠΑ. Ήμουν ανάμεσα στους φοιτητές, ότι κάπως νερώνεια ανακήρυξη του προσέδον της έλλογης αυτής οργανωσεως σε επίτιμο διδάκτορα Φιλοσοφικής. Οταν διαβάστηκε το φήμισμα, μ' είπε «Έδοξε τη των φιλοσόφων Σχολή...» φρίξαμε. Ως ήταν οι δημοτικιστές δάσκαλοι μας. Τώρα, ακούω τα έγγραφα ότι τα συντάσσουν στη δημοτική. Στη δημοτική, ας ευχηθούμε. Πάντως το νοσοκομείο ή μαζί με το παλιό πανεπιστημιακό κτίριο αποτελεί άξονα γύρω από τον οποίον διαμορφωθήκε η Πανεπιστημιακή.

Η επίσκεψη του P. Γκαροντί στην Ελλάδα

Στις 7.11.96 επισκέφθηκε την Αθήνα ο Ροζέ Γκαροντί για να παρουσιάσει το βιβλίο του «Οι θεμελιώδεις μύθοι της ισραηλινής πολιτικής», με το οποίο παρουσιάζει το Ολοκαύτωμα ως μύθο και υποστηρίζει ότι οι δικαστές στη Δίκη της Νυρεμβέργης κακώς κατεδίκασαν την ύπαρξη θαλάμων αερίων στα χιτλερικά στρατόπεδα.

Στο πλευρό του Γκαροντί, ο οποίος στα 80 χρόνια του από βασικό στέλεχος του Κ.Κ. Γαλλίας προσεχώρησε στην Ακροδεξιά (στα γαλλικά έντυπα «Krisis και Nationalism et République» της οποίας συνεργάζεται) και ασπάστηκε τον Μωαμεθανισμό (διαδοχικά πίστευε στον Καθολικισμό και στον Προτεσταντισμό), δεν στάθηκε κανένας στη Γαλλία, μα ούτε σε ολόκληρη την υφήλιο. (Ούτε οι Νεοναζί καλά-καλά δεν υιοθέτησαν τα μυθεύματά του γιατί γνωρίζαν ότι δεν αντέχουν στη βάσανο της απλής λογικής). Στάθηκε μόνον ένας στη Γαλλία, ο επίσης γηραώς αββάς Πέτρος, η θρυλική αυτή μορφή που είχε συγχλονίσει τη γαλλική κοινωνία στη δεκαετία του '50 για τη μέριμνά του για τους αστέγους. Μετά την καταχραγή, όμως, που σημειώθηκε στη Γαλλία κατά του Γκαροντί και την ενθεία αποδοκιμασία τού κατά τα άλλα σεβαστού αββά Πέτρου, ο τελευταίος απομονώθηκε κι αποσύρθηκε από τα κοινά δηλώνοντας. «Στάθηκα στο πλευρό του Γκαροντί όχι για τις απόψεις του αλλά γιατί είναι παλιός φίλος! Προσωπικά μου είναι ανυπόφορο να ξήσω με την ιδέα ότι με θεωρούν αντισημίτη. Θεωρώ ότι το Ολοκαύτωμα δεν ήταν και δεν θα είναι ποτέ θέμα του παρελθόντος».

Σχετικά επίσης, στις 29.4.96 το Γαλλικό Συμβούλιο Χριστιανών Επισκόπων δημοσίευσε μια κατηγορηματική άρνηση και απόδοψη των απόψεων του Αββά Πέτρου και ως αποτέλεσμα και αυτών του Γκαροντί, δηλώνοντας ότι «Η γενοκτονία των Εβραίων και οι θάλαμοι αερίων αποτελούν αποδειγμένα γεγονότα».

Η επίσκεψη του Γκαροντί στην Ελλάδα συνοδεύθηκε από γενική κατακραυγή του ελληνικού Τύπου (Απογευματινή: «Ντροπή σας κ. Γκαραντί», Ελεύθερος Τύπος: «Υπερασπιστές του Χίτλερ», Εξουσία: «Πολύ κακό για το τίποτα»,

ενώ ο συντάκτης της Ανγλής κατέληξε με τα λόγια: «Μια πραγματικά θλιβερή κατάληξη για τον άνθρωπο, που μέσα από τα αριστερά του κείμενα κάποιοι είχαν την πρώτη τους επαφή με τις κομικούνιστικές ιδέες...».

Οι πνευματικοί άνθρωποι της Ελλάδος κατεδίκασαν το ψευδολόγο βιβλίο του Γκαροντί με τις παραπάτω δηλώσεις:

• «Οι απόψεις του Roger Garaudy δεν είναι καινούργιες. Απήχουν το βαθύ ρεύμα αντισημιτισμού που υπάρχει από τον περασμένο αιώνα στη Γαλλία. Το εξωφρενικό με την περίπτωση του εν λόγω κινίσιου, που είχε ταλαιπωρήσει και τα νιάτα μας ως θεωρητικός ανανεωτής του μαρξισμού, μας είχε συγχίσει και στην ωρμότητά μας ως θεωρητικός του κλασικού χορού (μπαλέτο), είναι ότι τώρα ζεπερνά, με το βιβλίο του αντό, τα δρια της αντοχής μας. Ελπίζω να μη δημιουργηθεί θόρυβος γύρω από το βιβλίο του, γιατί κάτι τέτοιο, θα αποβεί προς οφέλος του. Ελπίζω το βιβλίο να βουλιάξει στην αγάνευα εκεί που είναι και η πραγματική του θέση».

Βασίλης Βασιλικός

• «Ματαιοπονεί όποιος αμφισβητεί το Ολοκαύτωμα, γεγονός που το είδαμε με τα μάτια μας χιλιάδες άνθρωποι. Και διαφεύδεται ακόμη κι από τους ίδιους εκείνους που το σκέφθηκαν και το προγραμμάτισαν, που και το ομολόγησαν και ήταν και υπερήφανοι γι' αυτό. Το Ολοκαύτωμα έγινε, δυντικώς. Είναι το μεγαλύτερο έγκλημα στην παγκόσμια ιστορία και όποιος το αρνείται απλώς επιχειρεί να συλλαβίσει το μεγαλύτερο φειδός που ειπώθηκε ποτέ. Το ότι και ο Γκαροντί συμμετέχει σ' αυτήν την ενοχή στηριζωμένη από κάποιους παραμόρφωση της ιστορίας δεν δηλώνει τίποτα περισσότερο από το ξεπειμό του ίδιου του Γκαροντί!»

Ιάκωβος Καμπανέλλης

• «Αντό που μου κάνει εντύπωση σ' αυτή την αποτροπιαστική ιστορία είναι ότι είμαι σίγουρος ότι ο κύριος Garaudy γνωρίζει την αλήθεια. Τί ή ποιόν εξυπηρετεί με αυτά τα απαίσια ψέματα το γνωρίζει καλύτερα ο ίδιος. Επέλεξε να προδώσει την αλήθεια και τον εαντό του. Επέλεξε να ζει στη ντροπή».

Jules Dassin

• «Είναι γνωστή η τακτική των αρνητών του Ολοκαύτωμας οι οποίοι για να παρουσιάσουν τα ψεύδη τους ως δήθεν τεκμηριωμένα παραπέμπονταν ο ένας στον άλλο ώστε να δημιουργούν βιβλιογραφία. Όταν οι ίδιοι οι Γερμανοί ομολογούν και ντρέπονται για το Ολοκαύτωμα χρειάζεται να αναφωτηθεί κανείς ποιές σκοπιμότητες εξυπηρετεί και ποιά αξία μπορεί να έχει ύστερα από 50 χρόνια, η αμφισβήτησή του από τον Γκαροντί».

Χάγκελ Φλάϊσερ

• «Ο P. Γκαροντί αμφισβητώντας τη μαζική εξόντωση των Εβραίων στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου από τους Ναζίδες, δείχνει σε τί χαμηλό επίπεδο σκέψης και πολιτικής στάσης έχει ξεπέσει.

Αποτελεί ένα θλιβερό παράδειγμα του μεταμοντέρνου σχετικισμού. Η ιστορική γνώση για τη Shoa, το Ολοκαύτωμα των Εβραίων, είναι σήμερα παγκοσμίως παραδεκτή από όλους τους σοβαρούς κριτικούς, ιστορικούς και δημοσιογράφους των δημοκρατικών χωρών, όπου δεν κυριαρχεί ο εθνικισμός και ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός. Η κριτική στάση των επιστημόνων και της κοινής γνώμης αποτελεί σήμερα καθολικής σημασίας κατάκτηση του ανθρώπινου τυείματος.

Η αμφισβήτησή της αποτελέσει και αποτελεί πάντα έναν από τους στόχους των ανοθολογικά και σκοταδιστικά σκεπτόμενων. Ο P. Γκαροντί δεν υπήρξε ποτέ κριτικός, διανοούμενος και δημοκράτης. Παλαιότερα ως Σταλινικός απέρριπτε εξ' ίσου την κριτική σκέψη όπως και τώρα που έχει περάσει στον ισλαμικό σκοταδισμό και τον αντισημιτισμό».

Θάνος Λίποβας

Η εκκλησιαστική σχολή του Ζαγοριού

ΣΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ», της Τετάρτης 6 Οκτωβρίου 1893 (Έτος ΙΓ', Αριθμός 4195), δημοσιεύονται πληροφορίες για την Εκκλησιαστική Σχολή Ζαγοριού (Νέον πρόγραμμα μαθημάτων, εισιτήριοι εξετάσεις, στρατολογικός νόμος σπουδαστών κ.λ.π.). Η Σχολή αυτή είχε «ως αποκλειστικόν σκοπόν την αναγκαίαν επιστημονικήν εκπαίδευσιν καθ' όλους τους κλάδους της θεολογίας εις τους μέλλοντας να περιβληθώστοι ειδόν σχήμα της ιερωσύνης». Στο δημοσίευμα της «Ακροπόλεως» αναφέρονται και τα παρακάτω για την διδασκαλία της Εβραϊκής γλώσσας:

«Η διδασκαλία της

εβραϊκής γλώσσης ως ενός των πρωτευόντων μαθημάτων από της πρώτης της σχολής τάξεως υπαγορεύεται ήδη υπό της κατηγορηματικής της διαθήκης διατάξεως, (εδάφ. Θ' άρθρ. 76). Επειδή δε η ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης θα γίνεται επί του εβραϊκού πρωτοτύπου εν αντιπαραβολή προς την μετάφρασιν των Ο' και την Βουλγάταν και θα διαφορή επί τέσσαρα σχεδόν έτη, έπρεπεν η διδασκαλία της εβραϊκής εξ ανάγκης να καθιερωθῇ από της πρώτης τάξεως. Τούτο βεβαίως θα συντελέσῃ συν τοις άλλοις και εις την απόκρουσιν ενθύς εν αρχῇ εκ της σχολής παντός μαθητού, καταταπομένου εις αυτήν με την πρόθεσιν ν' ασεβήσῃ εις την ιεράν θέλησιν του ιδρυτού αυτής και να ποδιθή είτη εις άλλο στάδιον».

Εβραίοι στη Σφαγή του Κομμένου Άρτας

ΣΤΙΣ 16 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1944 οι Γερμανοί καζέστρεψαν και λεηλάτησαν το χωριό Κομμένο της Άρτας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που περιέχονται στο βιβλίο του Σ. Β. Παπά, «Η Σφαγή του

Κομμένου» (Αθήνα, 1976) μεταξύ των σφαγιασθέντων 317 κατοίκων περιλαμβάνονται και οι Ισραηλίτες: Ιερεμίας Ζακίνος (ετών 42), Εντυχία Ζακίνου (ετών 37) και Καΐτη Ζακίνου (ετών 5).

Εκδόσεις

* Πάουλ
Τσέλαν:
**Του κανενός
το Ρόδο**
(Εκδόσεις Άγρα)

Μια μικρή βαβέλ,
στην οποία, όπως
χαρακτηριστικά έλεγε
ο ίδιος, «κάποτε
υπήρχαν άνθρωποι
και βιβλία».

Εβραίος και από τα δινο οικογενειακά δεντρά, με μητρική γλώσσα τα γερμανικά ως γυμνασιόπαις, ο Τσέλαν διδάσκεται τα φυμάνικα. Εξ απαλών οντάρων μαθαίνει γαλλικά και αγγλικά, κατί που στα χρόνια των στοιχών του στη Γαλλία τον στρέφουν στη μεταφραστική μαθητεία.

Μεταφράζει: Μπλοκ, Ρεμπό, Σαιρ, Μάντελσταμ (στον οποίο αργότερα θα αφιερώσει και την ποιητική συλλογή του θα παροινισάσουμε).

Βαλερί, Γεσένιν, Μιοδ, Σαΐζπηρ, Ουνγκαρέτι κ.ά. Χάνει και τους διυγονείς του σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως στην Ουζαναία: τον πατέρα του από τις κακουγίες, τη μητέρα του με μια σφαίρα στον αιγένα. Άλλα και ο ίδιος εκπομπεῖται σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας, από το

Ωστόσο, ένας ομόφυλος του Αντόνο, ο Πάουλ. Τσέλαν, απέδειξε έμπρακτα, γράφοντας ποιήματα δηλαδή, το αντίθετο. Οτι με άλλα λόγια την απόλυτη φρίκη της Ιστορίας μόνο η τέχνη μπορεί να την ξεσκιάσει.

Ο Π. Τσέλαν γεννήθηκε στο Τσερνόβιτς το 1920. Μια πολυεθνική περιοχή στα δύο της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που διεκδικήθηκε από πολλούς γειτόνους.

οποίο γλιτώνει το 1944.

Η αλυσίδα όμως των διώξεων δεν σταματάει εδώ. Καθώς στην πατούδα του τη σκυτάλη των ναζιστών την πάρουν οι σταλινικοί. Αναζητώντας λοιπόν μια αξιοπρέπετερη ζωή, ο ποιητής καταφέγγει στη Βιέννη το 1947, για να εγκατασταθεί τον αμέσως επόμενο χρόνο στο Παρίσι (όπου και αυτοκτονεί πέφτοντας στα νερά του Σηκουάνα).

Τότε ο ψυχισμός του έχει στηγματιστεί αφενός από την πολυγλωσσία (που στο βάθος υποχρύπτει μιαν αιμετάξλητη γλωσσική ανεστιότητα) και αφετέρου από τις ζορφερές μνήμες της «τελικής λύσης».

Δεν είναι τυχαίο φυσικά που όλη η ποιητική διαδρομή του (που καλύπτει το διάστημα 1948-1979) στοιχειώνεται από τα φαντάσματα που βίωσε τη δεκαετία του '40. Φαντάσματα που σε υφρολογικό επίπεδο αποτυπώνεται από μια μη-γλώσσα.

Καθώς ο Τσέλαν έγραψε στη γλώσσα των διωκτών του. Γι' αυτό την εξάρθρωσε και ακρωτηρίασε σε τέτοιο βαθμό την επικοινωνιακή λειτουργία της. Γιατί υπήρξε «μάρτυς»: δηλαδή «επιβίωσας» και ταυτόχρονα το υποκείμενο που κανείς γι' αυτόν δεν μπορεί να προσκομίσει «μαρτυρία», όπως καίρια υπογράμμισε ο Ζακ Ντεριντά στην ομιλία του, πέρσι, στο Γαλλικό Ινστιτούτο.

Η σύλλογη «Του

κανενός το ρόδο. Die Niemandrose»

(Μετάφραση: Χρήστος Γ. Λάζος, εκδόσεις «Αγρα») έχει απομακρυνθεί τόσο από τους υπερρεαλιστικούς απόηχους, όσο και από τους κώδικες των Γερμανών μεταρριμαντικών ποιητών, αποζητώντας τον γηρήλοτερο δείκτη δραματικής μυχιότητας

μέσα από μια απογυμνωμένη γραφή.

Ένας κόσμος καθημαγμένος από την ενοχή και την εγκατάλειψη, αυτό είναι το πολιτικό σύμπαν που συναντάμε στην παρούσα συλλογή. Εικόνες μεταεσχατολογικές και ένα φρόνημα ποιητικό, που μας λέει σε όλους τους τόνους ότι εμπειρία είναι αυτό ακριβώς που

δεν μεταδίδεται στον άλλο.

Η εργασία του Χρήστου Λάζου αξίζει ειδικής μνείας. Ο μεταφραστής συνένωσε τη νηφαλιότητα του μελετητή με το πάθος του εραστή της λογοτεχνίας. Κατατοπιστική εισαγωγή και ανάγλυφη μετάφραση.

Μισέλ Φάις
Ελεύθερος Τύπος 9.9.96

* Judith Lewis Herman: **Βία - επακόλουθα - Ψυχικά τραύματα - Θεραπεία**
(Εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1996)

Στο βιβλίο αυτό της Σκαθηγήτριας του Χάρβαρντ Judith Lewis Herman εξετάζονται οι μορφές βίας που υφίστανται άνθρωποι κάθε ηλικίας. Βία υπάρχει παντού: στον πόλεμο, στο δρόμο, στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Υπάρχει και στις μικρές, αθέατες φυλακές χωρίς συριματόπλεγμα, που δημιουργούν τύραννοι μέσα στο σπίτι τους.

Συνέπειες της βίας είναι τα ψυχικά τραύματα.

Το βιβλίο αποτελεί καզόπ μακροχρόνιων ερευνών. Μέσα από αυτές τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι τα συμπτώματα από τα ψυχικά τραύματα που υπέστησαν οι επιζώντες από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως του Ολοκαυτώματος και οι βετεράνοι πολεμιστές του

Βιετνάμ έχουν ομοιότητα με εκείνα των κακοποιημένων γυναικών, των κακοποιημένων παιδιών.

Οι αναλύσεις και τα συμπτεράσματα της συγγραφέως αποτελούν πρόκληση για τις μέχρι σήμερα καθειρωμένες αντιλήψεις. Με τον όρο «μετατραυματικό στρες» δίνεται όνομα σε συμπτώματα που ανέκαθεν βασάνιζαν χιλιάδες άτομα, άνδρες και γυναίκες. Συμπτώματα όπως η βουλιμία, η χρόνια υπερδιέρροη, η σεξουαλική δυσλειτουργία και η αίσθηση αποξένωσης, έκαναν πολλούς ανθρώπους να νιώθουν «διαφραγμένοι» από το περιβάλλον τους. Και όμως, για πολλούς, η ωζά της δυσκολίας βρίσκεται σε ψυχικά τραύματα που τα έχουν σήνει από τη μνήμη τους αλλά όμως αυτά εξακολουθούν να εκδηλώνονται με σωματικά συμπτώματα μετά από πολλά χρόνια.

Η συγγραφέας επιχειρεί

μιά βαθύτερη κατανόηση της ψυχολογίας ανδρών και γυναικών και προτείνει ένα νέο πλαίσιο θεραπείας για το ψυχικό τραύμα. Τονίζει πόσο αρνητική επίδραση έχει το να αποδίδονται τα εγκλήματα του θύτη στο χαρακτήρα των θυμάτων. Τονίζει την ανάγκη να χαρακτηρίζονται οι βιασμοί ως «έγκλημα» και όχι ως «σεξουαλική πράξη». Τονίζει την ανάγκη να ειπωθεί φανερά όλη η αλήθεια για τη βία, να μην υπάρχει πλέον ο πέπλος της μυστικότητας.

Το βιβλίο, το οποίο κυκλοφορεί στα ελληνικά σε μετάφραση Εύης Νάντσου, είναι λεπτομερώς τεκμηριωμένο, χοησιμοποιεί την κλασική βιβλιογραφία καθώς και αποσπάσματα από αναφορές των ίδιων των θυμάτων, από ημερολόγια φυλακής, από αναφορές επιζώντων του Ολοκαυτώματος. Αποτελεί δυνατό και πρωτότυπο έργο, μια επανάσταση για τον μέχρι σήμερα καθιερωμένο τρόπο σκέψης.

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF ISSUE No 146

November · December 1996

✓ In the main article, Mr Emilianos, Metropolite of Kos in the Dodecanese, discusses the «inhumanity and barbarism of Nazi Germany, which led thousands of our innocent Jewish brothers to the most horrific death and destruction, during the **Holocaust**».

✓ Professor Z. Tsirpanlis writes about the **Jews of Rhodes** during the period of the Knights, when the Jews were the most numerous among the foreign ethnicities of Rhodes, especially in the city itself.

✓ Professor D. Varonos relates his memories of the German Occupation and the salvation of certain **Jews of Athens**, among whom the president of the Central Board of Jewish Communities in Greece Joseph Lovinger, of blessed memory.

✓ The history of a **Jewish area of Thessaloniki**, known as Kazina de Malta is presented by Mr. E. Hekimoglu M.D.

✓ Mr. Brendan Gill, american author, presents the **Holocaust Memorial Museum in Washington**.

✓ A ketubah (marriage contract) of the **Jews of Ioannina** in northern Greece, of the year 1866, reveals social facts of those times.

✓ The unveiling of the **Monument for the Holocaust Victims**, which took place in the Municipality of Kastoria (Macedonia), on October 13, 1996, is described in this story on the day's events.

In the 24th of March, 1944, the Nazis gathered together 1000 Jews of Kastoria and deported them to Auschwitz. Only 35 returned alive.

✓ The President of the Hellenic Republic Mr. K. Stefanopoulos, visited in October 1996 the concentration camp of **Auschwitz**. This is what he wrote in the visitor's book: «A horrific place. A place of spiritual and physical torment. A place of misery and death. A place of martyrdom, a holy place. An eternal curse and condemnation of the perpetrators, an eternal memorial of the innocent victims. We devoutly bend our knee before the ghosts of those who were tortured and put to death in this place».

✓ Book reviews are the last item in this issue.

**Στην οδό Όθωνος 8,
θα μπορούσατε να θαυμάσετε
τη συλλογή Γαϊτη,
ενώ περιμένετε στην ουρά...
αλλά στη EUROBANK
δεν υπάρχουν ουρές.**

Γιατί εδώ, η ταχύτατη εξ-

πηρέτηση των πελατών και η εργονομία των χώρου δεν επιτρέπουν τη δημιουργία συνωστισμού.
Και βέβαια αυτό δεν είναι το μοναδικό πλεονέκτημα του καταστήματος της Eurobank στην οδό Όθωνος 8, στην πλατεία Συντάγματος.

Αν δεν προσέφερε τις πιο πρωτοποριακές και αποδοτικές τραπεζικές υπηρεσίες, θα μπορούσε να είναι ένα μικρό μονοσείο σύγχρονης τέχνης.

Γιατί τους χώρους του κοσμεί μια αυθεντική έκθεση έργων του Γιάννη Γαϊτη. Άλλωστε η διάδοση της τέχνης και η σύνδεσή της με την καθημερινή ζωή είναι ένας από τους σημαντικότερους πολιτιστικούς στόχους κάθε εξελιγμένης κοινωνίας. Είναι ο στόχος μιας Τράπεζας Αξιών, της Eurobank.

EUROBANK
ΕΥΡΩΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

T r á p e z a A x i ó n

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΘΗΝΩΝ: ΟΘΩΝΟΣ 8, 105 57 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 3237000, FAX: 3222095